

25790

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

Basîret Gazetesi'ne Göre
DOKSANÜÇ HARBİ'NDE İSTANBUL'DA
RUMELİ GÖÇMENLERİ (1877-1878)

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Tarık Özçelik

Danışman
Prof. Dr. Cevdet KÜÇÜK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İSTANBUL 1993

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ.....	1
1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin Sebepleri	
I. BÖLÜM	
A. GÖÇLERİN SEBEPLERİ.....	3
1. İç Sebepler.....	3
2. Dış Sebepler.....	3
a. Rus Askeri Kuvvetlerinin İlerlemesi.....	3
b. Yerli Hıristiyanların Tacizleri.....	3
c. Gasp ve Yağma Olayları.....	4
d. Manevi Baskılar.....	5
B. GÖÇ YOLLARI.....	5
1. Denizyolu ile Yapılan Göçler.....	5
2. Demiryolu ile Yapılan Göçler.....	7
3. Karayolu ile Yapılan Göçler.....	8
II.BÖLÜM	
A. MUHACİRLERİN İSTANBUL'DA GEÇİCİ İSKANI.....	9
1. Muhacirlerin İstanbul'a Ulaşmaları.....	9
a. Muhacirlerin Sayısı	10
b. Muhacirlerin Durumu.....	11
c. Asakir-i Mülkiyeliler'in İskân Sırasındaki Hizmetleri	12
2. Muhacirlerin Geçici Olarak İskân Edildiği Yerler.....	12
a. Umuma Açık Olan Yerler.....	14
aa. Camiler.....	14
ab. Tekke ve Zaviyeler.....	15
ac. Devlet Daireleri	15
b. Hususi Yerler.....	16
ba. Saraylar.....	16

bb. Diğer Özel Haneler.....	16
c. İskân İçin Yapılan Barakalar.....	18
B. GAYRİMÜSLİM MUHACİRLERİN İSKANI.....	18
C. MUHACİRLERİN YAŞADIĞI İLGİNÇ OLAYLAR.....	19
1. Muhacirlere Karşı Kötü Davranışlar.....	19
2. Muhacirlerin Birbirlerini Kaybetmeleri.....	20
III. BÖLÜM	
A. MUHACİRLER İÇİN OLUŞTURULAN KOMİSYONLAR.....	21
1. İdâre-î Umûmiye-i Muhacirin Komisyonu.....	21
2. İskân-ı Muhacirin Komisyonu.....	22
3. Muhacirin Sıhhiye Komisyonu.....	22
4. Muhacirin İ'âne Komisyonu.....	23
5. Milletlerarası Muhacirlere Yardım Komitesi.....	23
6. Sermaye-i Şefkat-i Osmaniye (Turkish Compassionate Fund).....	24
7. İ'âne-i Muhacirin Encümeni	24
8. Umûm Muhacirin Komisyonu.....	25
9. Bazı Mahalli Komisyonlar.....	30
IV. BÖLÜM	
A. MUHACİRLERE YARDIM FAALİYETLERİ.....	31
1. Yardım Toplama Gayretleri	31
a. Ali Suavi'nin Yardıma Katkıları.....	32
b. Mithat Paşa'nın İngiltere'ye Yardım Çağrısı.....	32
c. Muhacir Vekillerinin İngiltere'den Yardım Çağrısı.....	32
2. Yapılan Yardımlar.....	33
a. Nakdî Yardımlar.....	33
b. Aynî Yardımlar.....	36
c. Fıtır Sadakası'nın Muhacirlere Tahsisi.....	38
d. İmârât-ı Amire'de Aşure Bedelinin Muhacirlere Tahsisi.....	39
e. Karaköy Köprüsü Gelirinin Muhacirlere Tahsisi.....	40
f. İthal Mallara Muhacirler İçin % 2 Zam Teşebbüsü.....	40
3. Diğer Yardım Faaliyetleri.....	40
a. Mevlid Tertibi.....	40

b. Konser Tertibi.....	41
c. Tiyatro Tertibi.....	42

V. BÖLÜM

A. MUHACİRLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR.....	43
1. Yevmiye Dağıtımında Aksaklıklar.....	43
2. Muhacirlerin İstihdam Edilmesi.....	43
3. Muhacirlerin Elllerinde Bulunan Hayvanlarının Satılması Meselesi..	44
4. Muhacirlerin Sağlık Problemleri.....	44
5. Cenazelerin Defni Meselesi.....	45
6. Şehrin Asayışı ve Muhacirler.....	46
B. MUHACİRLERİN ANADOLU'YA SEVKİ.....	47
C. MUHACİRLERİN GELDİKLERİ YERLERE DÖNME TEŞEBBÜS LERİ.....	47
SONUÇ.	49
BİBLİYOGRAFYA.....	50
EKLER.....	52

ÖNSÖZ

Göçler ve göçmen meseleleri, Yakınçağ Türk Tarihi'nde üzerinde önemle durulması gereken önemli konular arasında yer alır. Çünkü XVIII. yüzyıl yarısından günümüze kadar çeşitli sebepler yüzünden öz yurtlarını terk etmeye maruz bırakılan ve sayıları milyonları aşan muhacirler memleketimize akın akın göç etmişler ve bu göçmenler burada yeni bir hayata başlamışlardır.

Göç meselesi fert veya toplumların bir yerden başka bir yere göç etmeleri ve bunların gittikleri yerlerde iskân olunmalarından ibaret basit bir olay olmayıp, bir devlet ve millet için sosyal, idari, hukuki, ekonomik, siyasi, milli ve kültürel bakımdan çeşitli yönleri bulunan ve çözülmesi gereken büyük bir problemdir. ⁽¹⁾

Yakınçağ Türk göç tarihinin en önemli safhalarından birisini 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında ve sonrasında meydana gelen göçler oluşturur. Bu savaş sırasında Rus ve Bulgar'ların izlediği ve kendileriyle özdeşleşen insanlık dışı, vahşi ve zalimâne siyaset neticesinde, işgâle uğrayan Osmanlı topraklarındaki müslüman ahali göçme mecbur olmuştur. "93 Harbi" de denilen bu savaşta Osmanlı ordularının yetersizliği ve sürekli gerilemesi, fakat en önemlisi Rus ve Bulgarlar tarafından yapılan akıl almaz işkence ve katliamlar neticesinde yerli sivil halkın göç etmekten başka hiç bir şansı kalmamıştır. Savaşın bitiminden sonra da devam eden göç, Osmanlı Devleti'ni sosyal, siyasi, ekonomik, milli kültürel ve demografik yönde etkilemiş, ayrıca Balkanlar'da bazı milli devletlerin teşekkülüne zemin hazırlamıştır.

Göç meselesi ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966, isimli eseri ile genel bir çalışma yapmış, Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara 1989, 3 ciltlik eseri ile 1877-1885 tarihleri arasında konu ile ilgili Türk, Fransız ve İngiliz belgelerinin dökümünü yapmış, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yakınçağ Tarihi kürsüsü öğrencileri tarafından bazı vesikalar mezuniyet tezi olarak hazırlanmış (İ.Ü. Merkez Kütüphanesi Nr.14578 ve14676), Faruk Kocacık, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı I, İstanbul 1980 s.137-190, isimli makalesinde 1878-1890 yılları arasındaki meseleleri ele almış, Erol Aköğretmen, *1877-1878 Kışında İstanbul, Göçmenlerle ilgili Sorunlar, Çözümler* (Basılmamış Doktora Tezi), isimli bir çalışma yapmış, Nedim İpek ise, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-1890*, (İ.Ü.S.B.E. Basılmamış Doktora Tezi) adıyla hazırladığı Doktora tezini, daha ziyade neşredilmiş vesikalara ve arşiv vesikalarına dayandırarak, 1877-1890 yılları arasında göç ve göçmen meseleleri hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Biz de "93 Harbi" ile birlikte Rumeli'deki topraklarından İstanbul'a doğru göç eden, büyük çoğunluğu müslüman olan ahalinin İstanbul'da karşılaştıkları zorlukları, ne halde oldukları, hükümet tarafından kendileri için alınan tedbirleri, kamuoyunun tepkisini, günlük hayatta meydana getirdikleri değişiklikleri zamanının ciddi, tirajı yüksek, günlük bir gazetesi olan Basîret'ten tespit etmek istedik. Ali Efendi'nin çıkardığı Basîret Gazetesi'ni seçmemizde, "93 Harbi" ile birlikte muhacirlerin meseleleri ile ilk gelmeye

1- Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966, S.5

başlamalarından itibaren yakînen ilgilenmesi, kamuoyunun dikkatini muhacirlerin perişan haline yoğunlaştırması, Ali Efendi'nin gazetesindeki haftalık "Şehir Mektubu" köşesinde muhacirlerle ilgili hemen her meseleyi okuyucularına başarıyla aksettirmesi rol oynadı.

Basîret, 1870-1908 yılları arasında İstanbul'da iki devre halinde yayınlanmıştır. Ali Efendi Basîret'i çıkarmak için hükümete başvurduğunda o sırada baş gösteren Girit İsyanı'ndan dolayı ancak bir kaç yıl sonra izin alabilmiş, yayın izni alınca devrin adetine uyularak hükümet tarafından kendisine gazeteyi çıkarabilmesi için 300 altın da yardım edilmiştir.⁽²⁾ Gazete ilk olarak Vezir Hanı'nda Tatyos'un matbaasında sayısı 20 paraya olmak üzere küçük boyda dört sayfa olarak çıkmaya başladı (20 Şevval 1286/23 Ocak 1870) Başlangıçta cuma ve pazar dışında haftada beş gün çıkarken sonraları her gün yayınlandı. İlk çıktığı günlerde 300 ile 1000 adetlik bir tirajı vardı.⁽³⁾

Başlangıcında muhabir sayısı az olan Basîret daha sonraları bir çok şehirde muhabirler buldurmuş ve onlara dayanarak haberler vermiştir. Ayrıca Prusya-Fransa savaşının şiddetlendiği sıralarda Beyoğlu'nda Ajans Hawas ve Reuter telgraf şirketlerine abone olmuş ve çağının milletlerarası haber ağıyla iletişim kurmuştur. ⁽⁴⁾ Bu telgraf şirketlerine abone olmakla, gelen haberlerin çokluğu neticesinde gazete biraz daha büyütülüp dört sütun üzerine ve bir nüshası 40 para olmak üzere, tirajı da günde 10 bine ulaşmıştır.⁽⁵⁾

Basîret Gazetesi yayın hayatı süresince hükümetle iyi ilişkiler kurma çabası içinde olmak ve iktidarla ters düşmemeye çalışmakla beraber çeşitli olaylar karşısında gazetecilik görevini yapmaya gayret etmiş kamuoyunun nabzını tutmayı başarabilmiş ve her kesimden okuyucu ile diyalog kurmayı sağlamıştır. Bununla birlikte gazete zaman zaman hükümet tarafından kapatılmış, Ali Efendi de birçok defa hapsedilmiştir. Yayın hayatı boyunca halk, ulema, devlet erkânı ve askeri sınıf arasında büyük bir ilgi gören gazete zamanının en ciddi yayın organlarından biri olarak kabul edilmiştir.⁽⁶⁾

Basîret, Çırağan Vakası'ndan iki gün sonra bu olay ile ilgisi bulunduğu düşünüülerek 23 Mayıs 1878'de en son 2448. sayısının çıktığı gün kapatılmış ve Ali Efendi tevkif edilmiştir.⁽⁷⁾

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Basîret ikinci devre yayın hayatına başladıysa da başarı sağlayamayarak 23 Eylül 1908'den 26 Ekim 1908'e kadar sadece 19 sayı çıkabilmiş ve ebediyyen kapanmıştır.

Bizim taradığımız 1877-1878 senelerinin Basîret'i büyük boy, dört sayfa ve her sayfada 6 sütun olarak neşredilmiştir. İşte 24 Nisan 1877'den 23 Mayıs 1878'e yani gazetenin kapatılma tarihine kadar neşrolunmuş nüshaları sütun sütun tarayarak bu çalışmayı meydana getirmeye gayret ettik.

2- Ziyad Ebüzziya, "Ali Efendi Basiretçi ", D.İ.A., C.II, S.388

3- İlhan Yerlikaya, "Basiret", D.İ.A., C.V, S.103

4- Ali Efendi (Basiretçi), İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme, İstanbul 1325, S.6; İlhan Yerlikaya, A.g.m., S.104

5. Ali Efendi (Basiretçi), A.g.e., S.6

6- İlhan Yerlikaya, A.g.m. ,S. 104

7.Vakit Gazetesi, 25 Mayıs 1878, Nr:930, S.1 St.1.2

O dönem gazetelerinde muhacirler üzerine çalışmamı tavsiye eden ve bugün aramızda bulunmayan değerli araştırmacı İsmail Eren'e Allah'tan rahmet diler, yardımlarını esirgemeyen Sn. Dr. Zekeriya Kurşun'a, Sn. Kemalettin Korođlu'na, Sn. Ufuk Gülsoy'a ve özellikle bu konuda tezi almamda, hazırlamamda gösterdiği kolaylıklar ve yardımlar dolayısıyla tez danışmanım ve sayın hocam Prof. Dr. Cevdet Küçük'e en içten teşekkürlerimi sunmayı bir vazife bilirim.

Tarık Özçelik

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser

A.g.m. : Adı geçen makale

Ayn. mlf. : Aynı müellif

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

ev. : Çeviren

D.İ.A. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Haz. : Hazırlayan

Nr. : Numara

S. : Sayfa

St. : Sütün

T.A. : Türk Ansiklopedisi

v.s.: Vesaire

GİRİŞ

- 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin sebepleri -

1871 Fransız-Alman harplerinden sonra Avrupa'da siyasi durum tamamen değişmişti. Rusya, 17 Ocak 1871 Londra Andlaşması ile 1856 Paris Muahedesi'nin Boğazlar hakkındaki maddelerini kendi lehlerine değiştirmeye muvaffak olmuştu. Böylece Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki iç işlerine müdahalesini arttırarak Sırbistan ve Bulgarlar'ın ayaklanmalarını fiilen desteklemeye başladı.⁽¹⁾

Rusya zaten bütün slav toplumlarını bir siyasi birlik altında toplamak amacı güden "Pan-Slavizm" düşüncesini bu topluluklara empoze ediyordu. XIX.yüzyılın başlarında ortaya çıkan slaviclik fikri Rusya'nın dışında Avusturya-Alman hakimiyeti altında yaşayan Slav kökenli topluluklar arasında, bu hakimiyete bir tepki olarak gelişmiş, daha sonra Rusya'ya da tesir etmiş ve "Pan-Slavizm"i kendi emperyalist maksatlarına alet etmek istemeleriyle siyasi bir mahiyet kazanmıştır.⁽²⁾

Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmesinden bir hafta sonra Rusya ve Avusturya 8 Temmuz 1876 tarihinde Reichstad'da toplanarak Şark meselesinde bir anlaşmaya vardılar. Avusturya, Bosna-Hersek'i, Bulgarlar ve Sırlar istiklâllerini elde edeceklerdi.⁽³⁾ 1876 Nisan'ında Bulgaristan'da umumi bir ayaklanma başlaması ve buradaki Türkler'e yapılan zulüm dolayısıyla pek çok müslüman Edirne ve havalisine, İstanbul'a ve Anadolu'ya göç ettiler. Bosna-Hersek'teki Hıristiyanlar zaten 1875'te ayaklanmışlar ve bu ayaklanmalara evvela Karadağlılar daha sonra da Sırların karışmaları ile bütün Balkanlar'da umumi bir ihtilâl gelişmişti. Bu Balkan meselelerini görüşmek ve bir karara bağlamak üzere 23 Aralık 1876 tarihinde İstanbul'da Fransa, İngiltere, Rusya Avusturya, Almanya ve İtalya'nın katıldıkları Tersane Konferansı toplandı.⁽⁴⁾

Bu arada Balkanlardaki bu isyanlar sırasında Osmanlı Devleti Tuna boylarındaki bazı şehirleri tahliye etmişti. Harpler dolayısıyla memleketlerinden göç edenler ve bu tahliye olunanlarla beraber İstanbul ve Edirne civarlarına 200 bin göçmen gelmişti.⁽⁵⁾

Tersane Konferansı, karşılıklı tekliflerin reddiyle bir netice alınamadan dağıldı.

1- Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966, S.77

2- Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara 1987, S.343

3- Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, Ankara 1988, S.18

4- Ahmet Cevat Eren, *A.g.e.*, S.77-78

5- Ahmet Cevat Eren, *A.g.e.*, S.78

Rusya konferanstan önce, konferansın Balkan Hıristiyanları hakkında isteyeceği ıslahat ve teminatın Bâbîâli tarafından kabul edilmediği takdirde tek başına harekete geçeceğini belirtmişti.⁽⁶⁾ Tersane Konferansı dağılmış fakat sulh ümitleri büsbütün kaybolmamıştı. Bunun sebebi, fırsattan istifade etmek isteyen Pan-Slavistlerin savaşmak istemelerine rağmen Rus Çarı II. Aleksandre'in İngiltere'den çekinmesidir. İşte bundan dolayı Rusya'nın İstanbul sefiri General İgnatief Avrupa başkentlerini ziyaret ederek bir takım müzakerelere girişmiş ve nihayet 31 Mart 1877 tarihinde altı büyük devlet arasında meşhur Londra Protokolü imza edilmiştir. Bu protokolün maddeleri, Tersane Konferansı'nın tekliflerinden daha ehven olmasına rağmen 10 Nisan'da Bâbîâli bunu kabul edemeyeceğini söylemiş ve böylece sulh ümitleri suya düşmüştür.⁽⁷⁾ Nihayet Rusya, 24 Nisan 1877 tarihli ve Osmanlı Devleti Petersburg Maslahatgüzarı Tevfik Bey'den Bâbîâli'ye gelen telgrafname ile harp ilan ettiğini açıkça beyan ediyordu. Telgraf aynen şöyle idi: "Rusya Devleti Hariciye Nazırı Prens Korçakof'un evvelki gün kendisine bir takrir gönderdiğini bunda Rusya Kabinetosu'nun Bâbîâli ile daimi bir sulh için çok uğraştığını, fakat arzulan neticenin hasıl olmadığından artık imparator zor kullanmaya kendisinde mecburiyet gördüğü ve böylece Rusya'nın bu günden itibaren Osmanlı Devleti ile savaş halinde bulunduğundan diplomatik münasebetlerin kesildiğini, Bâbîâli'ye bildirmesini beyan ettikten sonra Rusya memleketlerinde kalmak isteyen Osmanlı tebasının tamamıyla kanunların himayesinde bulunacaklarını ilave etmiştir."⁽⁸⁾

Harbin ilanından 31 Ocak 1878 tarihinde imzalanan Edirne Mütarekesi'ne kadar tam 9 ay, 7 gün sürmüş olan "93 Harbi" neticesinde Rus orduları İstanbul kapılarına dayanmıştır.⁽⁹⁾

İşte 31 Ocak 1878 tarihine kadar süren bu "93 Harbi" esnasında Ruslar ve Bulgarlar'ın Rumeli'deki savunmasız müslüman ahali kitlelerine karşı giriştikleri acımasız katliam ve mezalimden kurtulabilenler işgal edilmeyen bölgelere, Doğu Trakya'ya İstanbul'a ve Anadolu'ya, malını, mülkünü ve yurdunu terk ederek canını kurtarmak için göç etmeye başlamıştır.

6- Enver Ziya Karal, *A.g.e.* , S.35-36

7- İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, İstanbul 1961, S.299

8- *Basîret*, 11 Rebîülâhîr 1294, 13 Nisan 1293, Nr. 2074, S.1 St.2

9- İsmail Hami Danişmend, *A.g.e.* S.300.

I. BÖLÜM

A-GÖÇLERİN SEBEPLERİ

1-İç Sebepler

Savaşın ilanından hemen sonra Ruslar'ın ilerleme ihtimali ve muhtemelen işgali tehlikesinde olan yerlerin idareciler tarafından boşaltılması sonucu başlayan göçlerdir.⁽¹⁰⁾

Harbin başlaması ile Rusya'nın Tuna Nehri'ni geçip Dobruca ile Köstence demiryolu hattına kadar olan yöreye tecavüz etme tehlikesi karşısında, buralarda oturan müslüman ve hıristiyan ahalinin hayvanlarını, yükte hafif bahada ağır eşyası ve nakli mümkün yiyeceklerini alarak oturdukları yerleri boşaltmaları emri verilmesi ile Tulça ve çevresinde başlayan göç, bu gruba ait göçlerdendir.⁽¹¹⁾

2-Dış Sebepler

a-Rus Askeri Kuvvetlerinin İlerlemesi:

Harbin hemen başlangıcında, Haziran 1877'de Tuna nehrini geçen Ruslar üç kola ayrılmış, bunlardan biri Tuna üzerindeki Rusçuk kasabası üzerine yürümüş, bu kent şiddetli top ateşine tutulması sonucu 25 bin kişiden oluşan halkının çoğu, yakın kaza ve köylere sığınmıştır.⁽¹²⁾

Ruslar ilerledikçe iç kesimlere doğru göçler artarak devam etmiş, Rus orduları Eskizağra, Yenizağra, ve Kızanlık'a gelince buradaki halk da Edirne'ye göç etmeye başlamıştır.⁽¹³⁾ Görüldüğü üzere Ruslar'ın ilerleyişi ile birlikte ele geçirilen yerlerdeki halk da daha geri bölgelere sığınmıştır.

b-Yerli Hıristiyanların Tacizleri:

Ruslar Tuna'yı geçtikten sonra yerli Bulgar halkını da silahlandırıp Türkler'e

10- Faruk Kocacık, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler 1878-1890", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 1, İstanbul 1980 S.137.

11- Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, C.I, Ankara 1989, S.109 (Belge No: 1)

12- Bilal N. Şimşir, *A.g.e.* S.126 (Belge No:14)

13- Faruk Kocacık, *A.g.m.* S. 140.

karşı ayaklandırdılar. Rus ordularının henüz ulaşamadığı yerlere de Bulgar çeteleri salmışlardı.⁽¹⁴⁾

Zaten Ruslar, emellerini gerçekleştirebilmek için işgal ettikleri bölgelerde yaşayan Müslümanlar'ı bir takım yalanlarla kandırarak ellerindeki silahlarını alıp Bulgarlar'a bırakıyorlardı. Böylece buradaki müslüman ahali ölüme terk ediliyordu.⁽¹⁵⁾

Ruslar'ın Bulgarlar ile yaptığı zulüm ve işkencelere örnekler pek çok ve pek fecidir. Bulgarlar Ruslar'ı yanlarında görünce zulümlerini daha da arttırmıştır. Rus Generali Gurko, Müslüman halka pek çok zulmetmiş, Bu lgarlar'ı kışkırtarak Müslüman ahalinin yok edilmesine çalışmıştır. Bulgarlar ayrıca göç eden halkın üzerine de saldırmış, bunları yok etmek istemiştir. Mesala; Razgrad ve Tırnova sancakları Türk göçmen kabileleri Bulgarlarca yok edilmiş ayrıca kaçan bir Türk kafilesini Bulgarlar, Hain Boğazın'nda yok etmişlerdir.⁽¹⁶⁾ Bu çeşit katliamların en büyüğü Harmanlı'da meydana gelmiştir. 1878 Ocak ayında Rus komutanı Skobelev'in emrindeki Rus ve Don Kazak askeri birlikleri, Harmanlı'da 20 bin arabada çoğu kadın ve çocuk olmak üzere sayısı çeşitli kaynaklarda 40 bin ile 100 bin kişi arasında değişen bir muhacir topluluğuna saldırıp onları katletmeye girişmişler, katliamdan kurtulmaya çalışanlar da Meriç üzerinde ve diğer dağlar arasında soğuk ve açlıktan tamamen telef olarak toplu katliama uğramışlardır.⁽¹⁷⁾

Ruslar ile Bulgarlar'ın ortaklaşa meydana getirdikleri tüyler ürpertici cinayetlerinden, katliamlarından pek çok örnek verilebilir. Mesela; Basiret'in Tuna muhabininin Şumnu'dan gönderdiği yazıda, muhabir, görmüş olduğu alçakça cinayetleri, katliamları, yapılan işkenceleri çok acı bir şekilde tasvir ediyor ve daha sonra şaşkınlık içinde şöyle devam ediyordu: "Aman Yarabbi! Bu nasıl medeniyet ve hangi XIX. Asır, bu nasıl insaniyet, nerede kavaid-i harbiye haniya fevaid-i medeniye, meğer bunlar kağıt üzerinde ziyafet süfrelinde (sofralarında) şarab kadehleri başında ve kemal-i ehemmiyetle yazılan kitaplarda, risalelerde imiş, eyvah eyvah insanlar meğer çok yanılıyor imiş....."⁽¹⁸⁾

c- Gasp ve Yağma Olayları:

13-14 Eylül 1877 tarihlerinde Rus ordu birliklerine gönderilen tamimlerde Türkler'e ait bütün hayvanların, zahire, ot, saman stoklarının, ordunun ihtiyaçları için müsadere edilmesi istenmiştir. Bu emre göre Rus ordu birlikleri derhal gasp ve yağma

14- Bilal N. Şimşir, A.g.e. S. 167. (Dipnotu)

15- Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, İstanbul 1991, S.19 İ.Ü.S.B.E. Basılmamış Doktora Tezi)

16- Faruk Kocacık, A.g.m. S. 141.

17- Nedim İpek, A.g.e. S.26.

18- *Basiret*, 13 Receb 1294, 11 Temmuz 1293, Nr. 2155, S. 2

hareketlerine girişmişlerdir ve pek çok kent, kasaba ve köydeki evleri yağmalamışlardır.⁽¹⁹⁾ Malını mülkünü kaybeden Müslümanlar da göç etmek mecburiy tinde kalmışlardır.

d- Manevi Baskılar:

Ruslar ve Bulgarlar'ın savaşın başlangıcından itibaren Tuna ve Edirne vilayetlerindeki faaliyetlerine şöyle bir bakıldığında Müslümanların dini inançlarına saygı göstermedikleri ve açıkça saldırdıkları görülür. Nitekim Müslümanların camileri, türbeleri ve mezarlıkları talan edilmiş, Kur'an-ı Kerimler yırtılmış, ezanlar taklid ile alaya alınmış ve ibadet etmeleri yasaklanmıştır.⁽²⁰⁾ Bu manevi baskılara dayanamayan halkda göç etmek zorunda kalmıştır.

B- GÖÇ YOLLARI

Daha önce zikrettiğimiz nedenlerden dolayı başlayan göçler hızla gelişmiş, İstanbul ve Anadolu'ya doğru büyük bir akın olmuştur. Bu sırada çok sayıda göçmen genellikle, o dönemin toplu taşıma araçları olan trenlerle ve vapurlarla, İstanbul'a ve Anadolu'nun belli başlı birkaç limanına gelmişler, sanra da iç kesimlere taşınmışlardır.

1- Deniz Yolu ile Yapılan Göçler

Rumeli de çeşitli baskı ve zulme dayanamayarak göçe yönelen halk deniz ulaşım araçlarından yararlanmak istemiş, fakat eldeki gemiler çok sayıda göçmeni Anadolu ya taşımaya yetmediğinden Osmanlı Hükümeti İngiltere, Fransa ve Avusturya'dan Rusya ve Mısır'dan gemi kiralayarak göçmenleri taşımalarını istemiştir.⁽²¹⁾

Göçmenlerin taşınması işleminde, Osmanlı Devleti hem kendi vapurlarını hem de yabancı şirketlerin vapurlarını kullanmış meydana gelen aksaklıklar Sultan II. Abdülhamid'in katkısı ile giderilmeye çalışılmıştır. Mesela, Şirket-i Hayriye idaresinin göçmenlerin çeşitli yerlere taşınması sırasında zorluk çıkarması üzerine II. Abdühamid emir vererek her türlü kolaylığın gösterilmesini istemiştir. ⁽²²⁾ Osmanlı Hükümeti ellerindeki vapurların yetersizliğinden dolayı İstanbul da acentalığı bulunan ecnebi kumpanyalarından vapur kiralamıştır. Bu kumpanyaların başında Avusturya 'ya ait Lloyd ve Fransa'ya

19- Nedim İpek, A.g.e. S. 26-28.

20- Nedim İpek, A.g.e. S. 30-31.

21- Faruk Kocacık, A.g.m. S. 144

22- Nedim İpek, A.g.e. S.57

ait "Fraissinet" ve "Messageries Maritimes" kumpanyaları gelmektedir.⁽²³⁾ Yabancı şirket gemilerinden sadece göçmenlerin belli merkezlerden İstanbul'a veya Suriye kıyılarında Lazkiye, Beyrut gibi uzak limanlara taşınmasında değil toplanma merkezlerinden Anadolu'ya taşınmalarında da yararlanılmıştır.⁽²⁴⁾

Yabancı şirketler içinde en fazla muhacir taşıyan Lloyd kumpanyası, ilerleyen zaman içinde vapurlarında hastalık ve ölümlerin artmasından dolayı işi bırakmıştır.⁽²⁵⁾

Göçmenlerin gemilerle taşınması sırasında kazalar da meydana gelmiştir. Bunların birinde üç bine yakın Çerkes göçmenini Kavala'dan alıp İskenderun'a götürmekte olan "Sphinx" isimli Avusturya'nın Lloyd Şirketi vapurunda, Kıbrıs yakınlarında bilinmeyen bir sebepten dolayı yangın çıkmış, söndürülemeyince kaptan tarafından vapur karaya oturtulmuş ve bu yangında beşyüz kadar göçmen hayatını yitirmiştir. Beyrut'tan kalkan bir Fransız ve bir Alman harp gemisi o civarlarda olduğundan yanmakta olan vapurun imdadına yetişmişler, olayı haber alan Lloyd şirketi, İstanbul acentesi tarafından Selanik'te bulunan başka bir vapurunu yanan vapurun imdadına göndermiştir.⁽²⁶⁾

Bundan başka, Lazkiye'ye Çerkez göçmeni götürmekte olan "Nemçe" vapuru, yolda şiddetli bir fırtınaya tutularak Kıbrıs'ın Magosa şehri yakınlarında karaya oturmuş, bu arada çıkan yangında sayısı belirli olmayan miktarda göçmen de telef olmuştur.⁽²⁷⁾

Rumeli'de başlıca toplanma merkezleri Tuna üzerindeki Vidin, Tulça, Kalas, Karadeniz'in batı sahillerinde Köstence, Varna, Burgas, Ahyolu, Batı Trakya'da Dedeağaç, Karaağaç, Kavala ve Selanik gibi liman şehirleri olmuş,türlü zulüm, işkence ve baskıdan kaçanlar ya yaya olarak veya bulabildikleri çeşitli araçlar ile buralara yığılmışlardır.⁽²⁸⁾ Filibe ve Edirne demiryoluyla Dedeağaç'a toplanan 10 binden fazla muhacir, Tersane-i Amire'den Trablusgarb ve Tunus sahillerine gidecek olan vapurlar vasıtasıyla oradan alınıp Anadolu sahillerine çıkartıldıktan sonra vapurlar kendi güzergahlarına dönmüşlerdir. Ahyolu Bergosu'nda toplanan 5-6 bin muhaciri oradan alıp getirmek

23- Nedim İpek, A.g.e. S. 55-56.

24- Faruk Kocacık, A.g.m. S.145.

25- *Basîret*, 1 Cemaziyelevvel 1295, 21 Nisan 1294, Nr.2428, S1 St.4-5.

26- *Basîret*, 8 Rebiülevvel 1295, 1 Mart 1294, Nr. 2377, S.1, St.2-3

Basîret, 12 Rebiülevvel 1295, 4 Mart1294, Nr. 2380, S.1, St.3-4

Basîret, 25 Rebiülevvel 1295,17 Mart1294, Nr. 2393, S.1, St.4.

27- *Basîret*, 21 Cemaziyelevvel 1295, 11 Mayıs1294, Nr. 2448, S.3, St.4-5.

28- Faruk Kocacık, A.g.e. S.146.

için Tersane'den bir kaç vapur gönderilmiş⁽²⁹⁾, Sultaniye Vapur-ı Hümayünü Bergos'dan 6 bin kadar muhaciri alıp Sinop'a götürmüştür.⁽³⁰⁾ Vapur ve yelkenlilerden başka duba ile de göç edilmiştir.⁽³¹⁾ Bu arada ilginç olaylarda meydana gelmiştir. Mesela; Varna'dan kalan bir vapur İstanbul'a geldiğinde kimsesiz iki hıristiyan çocuğu görülmüş, buraya neden geldikleri sorulduğunda, kendilerinin İslam kadınlarına yardım ederken Varna'dan vapura kadar geldiklerini fakat vapurun hareketi sebebiyle mecburen Dersaadet'e geldiklerini söylemişlerdir. Zabtiye Nezareti tarafından onlara birer ellilik kaime verilerek ilk vapurla memleketlerine gönderilmişlerdir.⁽³²⁾

2-Demiryolu ile Yapılan Göçler

Ruslar'ın ilerlemesi karşısında büyük bir korkuya kapılan Rumeli'deki Türk halkı yığınlar halinde istasyonlara hücum etmişler, tıklım tıklım dolu trenlerle Edirne, Selanik ve İstanbul taraflarına doğru adeta akmışlardır. Tuna ilinin batı kısımlarının en önemli durağı Tatarpazarcık olmuştur. Bu kasaba Filibe ile Edirne arasında göç için önemli transit merkezlerden biriydi. Göçmenler Tatarpazarcık'a kadar arabalarla veya yaya olarak gelmişler, buradan tren ile göç etmek istemişlerdir.⁽³³⁾ Tatarpazarcık gerçekten de bir transit merkez durumunda idi. Plevne'nin düşmesi (11 Aralık 1877) üzerine Tatarpazarcık büyük bir muhacir akınına uğramış, çoğunluğu çocuk ve kadınlardan oluşan göçmenler, trenlerin kifayet etmemesinden, yaralı asker ve askeri levazımat getirmek üzere, Miralay Cevat Bey tarafından Edirne'den Tatarpazarcık'ına getirilen treni ele geçirmek gibi işlere tevessül etmişlerdir. Bundan başka Tatarpazarcık'a gönderilen trenler istasyonlar arasında muhacirler tarafından zapt edilmiştir.⁽³⁴⁾ Tatarpazarcık ve Filibe'den gelen trenler Edirne'de toplanmakta ve oradan İstanbul'a gitmekteydi. Fakat bu yerler Ruslar tarafından ele geçirilince trenler Edirne'den öteye geçemez oldular. Edirne Mütarekesi sonrasında Tatarpazarcık'a tekrar tren işlemeye başlamıştır.⁽³⁵⁾ Trenlere binemeyenler yanında trenlere binenler de çok kötü şartlar altında İstanbul'a geliyordu. Her bir tren 20-30 vagonun müteşekkildi. Bütün vagonlar tıklım tıklım dolu olarak Edirne'den 7-8 günde gelebildiğinden, kar ve yağmur altında donarak ölenler ve

29- *Basîret*, 13 Muharrem 1295, 5 Kânûnisânî 1293, Nr.2322, S.1, St.5-6.

30- *Basîret*, 19 Cemuziyelevvel 1295, 9 Mayıs 1294, Nr.2446, S.1, St.5.

31- *Basîret*, 23 Muharrem 1295, 15 Kânûnisânî 1293, Nr.2332, S.3, St.5.

32- *Basîret*, 20 Receb 1294, 18 Temmuz 1293, Nr.2161, S.1, St.4-5.

33- Faruk Kocacık, *A.g.m.* S.148.

34- Bilal N. Şimşir, *A.g.e.* S.268 (Dipnotu)

35- *Basîret*, 7 Safer 1295, 29 Kânûnisânî 1293, Nr.2346, S.1, St.2-3.

hasta olarlar hiç de az değildi.⁽³⁶⁾

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu hengame arasında bir de tren kazası meydana gelmiştir. Edirne'den gelmekte olan ve içinde bir hayli muhacir ve yaralı asker bulunan tren İstanbul'a 35 km. uzaklıkta ve Kabakça istasyonunda yolun gevşekliğinden ve çok ağır yüklü olduğundan, vagonlardan sekiz tanesi raydan çıkıp parça parça olmuş ve bunların içinde bulunan üç-dört yüz kadar kişiden 30'u ölmüş, 50 kadarı da yaralanmıştır. Demiryolu kumpanyası kapanan yolun açılması ve rayların tamiri için hemen hareket edip gerekeni yerine getirmiş ve bozulan yolu tamir etmiştir.⁽³⁷⁾

3-Karayolu ile Yapılan Göçler:

O dönemin toplu taşıma araçları olan tren ve vapurları kullanmayıp da kendi arabalarıyla karayolundan gelen göçmenler de olmuş⁽³⁸⁾, kendi arabalarıyla gelenlere bu arabalarının faydası dokunmuştur. Çok sayıda olmamakla birlikte arabası olan muhacirler İstanbul içinde yük ve yolcu ulaşımında katkı sağlayıp hem kendi ekmek paralarını kazanmışlar, hemde Devlet'e yük olmaktan çıkmışlardır. Onların bu çalışmasını Basiretçi Ali Efendi " Şehir Mektubu" köşesinde iki hafta üst üste överek teşvik etmiştir.⁽³⁹⁾

36- *Basîret*, 16 Muharrem 1295, 8 Kânûnisânî 1293, Nr.2325, S.4, St.3-4-5

37- *Basîret*, 11 Muharrem 1295, 3 Kânûnisânî 1293, Nr.2320, S.1, St.6.

38- Bilal N. Şimşir, *A.g.e.* S.324-325 (Belge No 185'in Eki)

39- *Basîret*, 21 Safer 1295, 12 Şubat 1293, Nr.2360, S.3, St.3.

Basîret, 28 Safer 1295, 19 Şubat 1293, Nr.2367, S.2, St.5.

II. BÖLÜM

A. MUHACİRLERİN İSTANBUL'DA GEÇİCİ İSKANI

Ruslar ve Bulgarlar'ın zulmünden kurtulmak için akın akın İstanbul'a ve Anadolu'ya doğru göç edenler için en önemli toplanma merkezi İstanbul olmuştur. Önce Plevne'nin (11 Aralık 1877) düşmesi, ardından Edirne'nin de (20 Ocak 1878) Ruslar tarafından ele geçirilmesi üzerine İstanbul'da büyük bir nüfus yoğunluğu oluşmuştur.

1- Muhacirlerin İstanbul'a Ulaşmaları

İstanbul'a muhacirler ilk defa Temmuz 1877 tarihinde gelmeye başlamışlar ve bu gelenlere hükümet tarafından haneler tedarik edilip yerleştirilmiş kişi başına da yevmiye verilmiştir. Bu gelenler arasında durumu iyi olup Devlet'e yük olmak istemeyerek kira ile ev tutmak isteyenler de olmuş, fakat bazı ev sahipleri fırsatı ganimet bilip 100 kuruşluk hanesine 200 kuruş istemiştir. ⁽¹⁾

Muhacirler, İstanbul'a genellikle vapur ve trenlerle geliyorlardı. Bu ilk gelenler arasında rumlar ve yahudiler de vardı. Ekserisi müslüman olan ve aralarında rum ve yahudi aileleri de bulunan grup, Tatarpazarcık, Filibe ve Yanbolu'dan çıkarak Edirne demiryolu hattı ile İstanbul'a gelmiştir. ⁽²⁾ Bu ilk gelenleri Bab-ı Zabtiye ve Şehremaneti memurları karşılayıp, eşyalarını öküz arabalarına kadınları da at arabalarına bindirip gidecekleri yerlere ulaştırıyorlardı. Vapur ile Sirkeci'ye gelen bir grup muhacir bu şekilde iskân edileceği yerlere götürülmüşlerdir. ⁽³⁾ Balçık'tan kalkıp Kabataş iskelesine yanaşan ve muhacir taşıyan yelkenli bir vapurun yanına Mabeyn-i Hümayun'dan özel bir yaver gelip, Sultan II. Abdulhamid'in iltifatını tebliğ ederek hepsine yemek vermiştir. ⁽⁴⁾

1- *Basîret*, 6 Receb 1294, 4 Temmuz 1293, Nr.2149, S.3, St.5.

2- *Basîret*, 12 Receb 1294, 10 Temmuz 1293, Nr.2154, S.1, St.6.

3- *Basîret*, 12 Receb 1294, 10 Temmuz 1293, Nr.2154, S.3, St.3.

4- *Basîret*, 20 Receb 1294, 18 Temmuz 1293, Nr.2161, S.1, St.4.

Ruslar'ın Plevne'yi ele geçirişlerinden sonra İstanbul'a doğru ilerlemeleri üzerine Rumeli'deki ahali de aynı hızla İstanbul'a aç, çıplak ve perişan bir vaziyette hicret etmiştir. Ruslar'ın geldiğini duyanlar trenleri tıklım tıklım doldurup hatta bu yetmiyormuş gibi üstlerine çıkıp bir an evvel İstanbul'a canlarını atmak istemişlerdir. Demiryolu her zamankinden daha fazla çalışmakta Sirkeci'ye her iki saatte bir 20-30 vagon içleri hınca hınç mühacir dolu tren geliyordu. Bu trenler Edirne'den İstanbul'a 7-8 günde gelebildiğinden ve muhacirler o kadar gün soğukta yağmur ve kar altında kaldıklarından Sirkeci Garı'na kimisi donmuş kimisi hasta bir biçimde geliyordu.⁽⁵⁾ Bu gelen göçmenler Şehremaneti'ne bağlı Tanzifat-ı Belediye arabaları ile gidecekleri yerlere taşıyorlardı.⁽⁶⁾

a. Muhacirlerin Sayısı

İstanbul'a ilk muhacir topluluğu tespit edebildiğimiz kadarı ile Temmuz 1877'de gelmeye başlamıştır. ⁽⁷⁾ Ruslar'ın Edirne'ye yaklaşmaları üzerine İstanbul'a doğru pek çok nüfus göç etmiştir. 15 Ocak 1878 tarihinden itibaren İstanbul'a günde ortalama 10.000 muhacir gelmektedir. ⁽⁸⁾ Bu arada Edirne'den İstanbul'a kadar olan demiryolu hattı üzerinde 50-60 bin kadar kadın ve çocuk olduğu bunların İstanbul'a naklinin bir kaç gün süreceğinden Şehremaneti tarafından onlara gönderilen üç bin okka ekmeği dağıtması için bir memur görevlendirilmiştir.⁽⁹⁾ İşte bu Ocak ayının ortalarında bilakis trenle gelen ve halleri pek perişan olan muhacir kalabalıklarını görüpte korkan bazı zayıf kalp sahipleri vehimlerinin kabarmasıyla Anadolu'ya geçmek fikriyle ortalığı velveleye vermişler, halk arasında panik meydana getirmişlerdir. 21 Ocakta yapılan bir duyuru ile İstanbulca telaşı gerektirecek bir durum olmadığı, Bâbiâli ile Rusya devleti arasında devam eden görüşmelerin yakında bir neticeye varacağı, İstanbul dışında da bütün savunma tedbirlerinin alındığı belirtilerek, korkuya mahal olmadığı belirtiliyordu.⁽¹⁰⁾

14-24 Ocak arasında yani on gün içinde toplam 80 bin göçmen gelerek İstanbul'u bir mahşer yerine çevirdiler. ⁽¹¹⁾ 26 Ocak'a kadar İstanbul'a gelen muhacirlerden han, konak, hane ve diğer mahallelere yerleştirilenlerin miktarı 14 bin beş yüz hane halkına

5- *Basîret*, 16 Muharrem 1295, 8 Kânûnisânî 1293, Nr.2325, S.4, St.3-4-5.

6- *Basîret*, 11 Muharrem 1295, 3 Kânûnisânî 1293, Nr.2320, S.1, St.5-6.

7- *Basîret*, 6 Receb 1294, 4 Temmuz 1293, Nr.2149, S.3, St.5.

8- *Basîret*, 8 Muharrem 1295, 31 Kânûnievvel 1293, Nr.2317, S.1, St.6.

Basîret, 11 Muharrem 1295, 3 Kânûnisânî 1293, Nr.2320, S.1, St.5-6.

Basîret, 13 Muharrem 1295, 5 Kânûnisânî 1293, Nr.2322, S.1, St.5.

9- *Basîret*, 12 Muharrem 1295, 4 Kânûnisânî 1293, Nr.2321, S.2, St.2.

10- *Basîret*, 17 Muharrem 1295, 9 Kânûnisânî 1293, Nr.2326, S.1, St.1-2.

11- Bilal N. Şimşir, *A.g.e.* S.303, (Belge No:164)

ulaşmıştır. (Bir hane halkını 5-6 kişi olarak kabul edersek ortalama 80 bin kişinin iskân edildiğini söyleyebiliriz.) Fakat bu miktarın bir buçuk misli daha yollarda olup ve peyder pey İstanbul'a gelmekteyseler de henüz yeni yerleşim yeri bulunamadığından bu gelenler camilerde ve üzeri kapalı büyük yerlerde yerleştirilmişlerdir. ⁽¹²⁾ Meydana gelen göçün fazlalığından İstanbul'dan Anadolu'ya muhacir sevkine rağmen şehirdeki muhacir sayısı 150 bine ulaşmıştır. ⁽¹³⁾

Nisan ayında, Avusturya Konsoloshanesi'nde toplanan yabancı devletler konsolosları İstanbul'da 130 bin muhacir olduğunu, Şumnu ile Varna'da 100 bin daha muhacir bulunduğunu meydana gelen bulaşıcı hastalıktan dolayı bunların bir an evvel başka yerlere gönderilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. ⁽¹⁴⁾ Anladığımızı göre Ocak-Nisan ayları arasında İstanbul nüfusunda büyük dalgalanmalar olmuş, İstanbul dolup dolup boşalmıştır.

b. Muhacirlerin Durumu

Muhacirlerin bu ilk halleri pek fena idi. Yanlız canlarını kurtarabilen bu insanların herbir şeye ihtiyaçları vardı. Basiret'i incelerken onların halini anlatan her haberde "Çırıl-çıplak" tabirini kullandıkları dikkatimizi çekmiştir. Özbekler Dergah-ı Şerifi Post-Nişini ve Muhacirin Komisyonu Azası Reşadetlü Şeyh Süleyman Efendi Basiret'ten bir muhabir'in Bahçekapı'daki Hidayet Camii Şerifi'ne gelerek buradaki muhacirlerin halini görmesini istediğinde, oraya giden muhabir Niğbolu ve Tırnovi'den gelmiş olan muhacirlerin halini çok acı bir şekilde tasvir ediyor, bir gün sonra buraya gelenlerin durumlarının ise çok daha fena olduğunu anlatıyordu. ⁽¹⁵⁾

Başka bir haberde, Sirkeci'ye gidip muhacirlerin hallerini görenlerin yüreklerinin taş olsa eriyeceğini, hele o çocukların baş açık yalın ayak soğuktan nasıl tiril tiril titredikleri anlatılıyordu. ⁽¹⁶⁾ Zaten "çırıl-çıplak" tabirinin muhacirlerle ilgili helen her ha-

12- *Basîret*, 22 Muharrem 1295, 14 Kânûnisânî 1293, Nr.2331, S.1, St.6.

13- Bilal N. Şimşir, *A.g.e.* S.331-332. (Belge No: 192)

14- *Basîret*, 18 Rebüülâhir 1295, 9 Nisan 1294, Nr.2416, S.1, St.3-4.

15- *Basîret*, 21 Receb 1294, 19 Temmuz 1293, Nr.2162, S.2, St.4-5.

Basîret, 22 Receb 1294, 20 Temmuz 1293, Nr.2163, S.2, St.4-5.

16- *Basîret*, 6 Muharrem 1295, 8 Kânûnisânî 1293, Nr.2325, S.4, St.3.

berde kullanılması onların halini anlatmaya herhalde kafi gelir.

c. Asakir-i Mülkiyeliler'in İskân Sırasındaki Hizmetleri

Sirkeci Garı'na ve İskelesine gelen muhacirlere en fazla yardım eden "1876 Osmanlı-Sırp savaşı başladığında Mithat Paşa'nın başkanlığındaki resmi komisyon tarafından teşkilatlandırılmaya başlanan ve askerlikle yükümlü olmayan gönüllülerden kurulu bir askeri birlik olan" (17) Asakir-i Mülkiyeli'ler olmuştur. Ali Efendi (Basiretçi) haftalık "Şehir Mektubu"nda muhacirlere yapılan hizmet hakkında kendilerine en fazla teşekkür edilmeye layık sınıfın Asakir-i Mülkiyeliler'in olduğunu söylemiş ve şöyle devam etmiştir. " Çünkü bu sınıfın ettikleri hizmet-i bedeniye takat-ı beşerin tahammül edeceği son dereceye kadar varmıştır. Malumdur ki muhacirlerin İstanbul'a şimendüferle dökülüp gelmeleri Kanunisani içi ve kışın en şiddetli zamanı olmakla Efrad-ı Asakiri Mülkiye yağmura yaşa kara kışa bakmayıp sabahtan akşama akşamdan sabaha kadar Sirkeci istasyonundan ayrılmadılar. Gece hanelerini ve sıcak yataklarını terk edip vakitli vakitsiz gelen muhacirleri eşyaları ile beraber kemal-i süratla ve cümlesine güler yüz göstererek ve teselliler vererek karındaşça muameleler ederek gösterilen mahallere yerleştirdiler...." (18) Asakir-i Mülkiyeliler'in bu özverili çalışmaları Basiret'in başka nüshalarında da haber olarak çıkmıştır. (19) Asakir-i Mülkiyeliler böyle içtenlikle yardım ederlerken içlerinden yaralanan dahi olmuştur. Muhacirlere geceyin yardım etmekte olan Asakir-i Mülkiyeliler'den biri Çemberlitaş önündeki gaz fenerinin yanmamasından ve ortalığın zifiri karanlık olmasından dolayı başını şiddetle fenerin direğine vurarak feci şekilde yaralanmıştır. (20)

Asakir-i Mülkiyeliler'den başka Ahkam-ı Adliye icra cemiyeti hademelerinden 25 neferi şimendüferde bulunarak muhacirine yardım etmekteydiler. (21)

2-Muhacirlerin Geçici Olarak İskân Edildiği Yerler

Daha önce bahsettiğimiz sayıdaki göçmenlerin geçici iskânı gerçekten büyük bir problemdi. Göçmenlerin gelmesi ile birlikte onların iskân sorunu yetkilileri kara kara düşün-

17- "Asâkir-i Mülkiye", T.A. C.III, Ankara 1949, S.435.

18- *Basiret*, 23 Muharrem 1295, 15 Kânûnisânî 1293, Nr.2332, S.3, St.4.

19- *Basiret*, 11 Muharrem 1295, 3 Kânûnisânî 1293, Nr.2320, S.1, St.4.

Basiret, 13 Muharrem 1295, 5 Kânûnisânî 1293, Nr.2322, S.1-2, St.6-1

Basiret, 16 Muharrem 1295, 8 Kânûnisânî 1293, Nr.2325, S.4, St.3-4-5

Basiret, 17 Muharrem 1295, 9 Kânûnisânî 1293, Nr.2326, S.1, St.3

20- *Basiret*, 23 Muharrem 1295, 15 Kânûnisânî 1293, Nr.2332, S.3, St.6

21- *Basiret*, 19 Muharrem 1295, 11 Kânûnisânî 1293, Nr. 2328, S.1, St.6

dürmüştür. Daha göçün başlangıcında Ali Efendi (Basiretçi), kimin olursa olsun, İstanbul, Boğaziçi, Üsküdar, Kadıköy, Ortaköy, Beşiktaş ve sair yerlerde boş olduğu görülen hanelere cami avlularında duran göçmenlerin iskân edilmesini teklif etmiştir. (22) Büyük bir ihtimalle bu teklifi muhacirin komisyonu fiiliyata geçirip boş haneler buldukça, muhacirleri iskân ettiklerini ve ihtiyaçlarını karşılamak için uğraştıklarını ilan etmişlerdir. (23) Bu arada hanelerine muhacir iskân ettirmek istemeyenler de hileye başvurup hanelerine geçici ve az bir ücretle bekçi tutmuşlardır. (24) Bunların yanında muhacirlerin iskânı için insanüstü gayretle çalışanlar da vardı. Mesela; Sarıgüzel Mahallesi İmamı Hacı Musa Efendi. Kendisine gelen 30 hane kadar muhaciri hiçbiri açıkta kalmayacak surette orada bulunan Sadr-ı esbag müteveffa Esat Paşa'nın boş bulunan hanesine pek güzel bir biçimde yerleştirmiştir. (25) Daha sonra buraya yerleştirilen muhacirler tarafından Basiret'e gönderilen mektupta imam efendiden çok hoşnut kaldıklarını kendisinin gerçekten olağanüstü gayret göstererek yardım ettiğini belirtmişlerdir. (26) Aynı imam efendi, Asakir-i Mülkiyeliler ile birlikte, Sarıgüzel mahallesine gelmekte olan birçok muhaciri büyük bir gayretle münasip hanelere ve Sarıgüzel Camiine yerleştirmişlerdir. (27) Bundan başka küçük Ayasofya Mahallesine gelen 35 hane muhacir de mahalle imamı Hafız Mehmet Şakir Efendi tarafından boş hanelere ihtiyaçları karşılanarak çok güzel bir biçimde yerleştirilmişlerdir. (28) Muhacirlerin çokluğundan boş hane kalmayınca ve camiler dolunca, istisnasız, atanmış, azledilmiş, vefat etmiş vekillerin, vezirlerin ve memurların, hane, yalı ve köşklarine ve bütün tekkeler, zaviyeler, medreseler, tavanlı olan bütün mahalle mescidleri ve bütün ahali fertlerinin hanelerine tahammül derecelerine göre muhacir iskân edilmesi için II. Abdulhamid tarafından emr ü ferman buyrulup, ilk önce kendi sahil sarayına bir haylice kadın ve çocuk muhacir kabul etmiştir. (29) Ayrıca Boğaziçinde bulunan boş yalılara ve hanelere muhacir nakledilmesi için Şirket-i Hayriye büyük kolaylık göstererek Şehremaneti'nden tayin edilecek bir memur vasıtasıyla muhacirlerin iskânı için iki vapurun Sirkeci'de hazır bulunacağını ve muhacirlerin bu bölgeye ücretsiz olarak taşınacağını bildirmiştir. (30) Bütün bu yerler muhacir iskânına ka-

22- *Basiret*, 14 Receb 1294, 12 Temmuz 1293, Nr.2156, S.2, St.4-5

23- *Basiret*, 4 Şaban 1294, 1 Ağustos 1293, Nr.2173, S.3, St.1-2

24- *Basiret*, 21 Receb 1294, 19 Temmuz 1293, Nr.2162, S.3, St.5

25- *Basiret*, 2 Şaban 1294, 30 Temmuz 1293, Nr.2171, S.4, St.1

26- *Basiret*, 12 Şaban 1294, 9 Ağustos 1293, Nr. 2180, S.3-4, St.6,1

27- *Basiret*, 15 Muharrem 1295, 7 Kânûnisânî 1293, Nr.2324, S.3, St.2

28- *Basiret*, 2 Şaban 1294, 30 Temmuz 1293, Nr.2171, S.4, St.1

29- *Basiret*, 14 Muharrem 1295, 6 Kânûnisânî 1293, Nr.2323, S. 3, St.4

30- *Basiret*, 12 Muharrem 1295, 4 Kânûnisânî 1293, Nr.2321, S.2, St.4

fi gelmeyeceğinden vakıf ve hazineye ait çiftlik ve arsalar da iskâna açılmıştır.

a- Umuma Açık Olan Yerler

aa. Camiler:

İstanbul'a gelip açıkta kalan muhacirler camilerin avlularına ve iç kısımlarına yerleştirilmişler.⁽³¹⁾ İskân işlerindeki intizamsızlık yüzünden muhacirler uzun süre camilerde sıkışık bir halde kalmak zorunda kalmışlardı. Camilerdeki izdiham yüzünden muhacirler ayaklarını uzatacak yer bulamamışlar, caminin içinde ateş yaktıklarından ve çıkan dumanın içeride kalmasından meydana gelen hastalıklardan birçok muhacir vefat etmiştir.⁽³²⁾ Camilere aşırı derecede muhacir iskânı ile içeride hava ceryan edememekten başka camilerin tuvaletleri nüfusun çokluğuna göre kifayet edememesinden dolayı muhacirler çaresiz cami avlularına, sokaklara tuvaletlerini yapmışlar ve avlular durulmaz bir hale gelmiştir.⁽³³⁾ Sirkeci'ye en yakın olan Yeni cami, Ayasofya Camii ve Sultan Ahmet Camii en çok muhacir yerleştirilen camiler olmuştur. Bunlardan başka padişahın fermanı gereğince bütün büyük küçük camii ve mescitlere muhacirler yerleştirilmiştir. Bu arada Sultan Ahmet Camii'nde iskân edilen muhacirlerin altından camiinin kayyumları kilimleri kaldırarak onları taş üzerinde bırakmışlar⁽³⁴⁾ ve bu durum Meclis-i Meb'usan'da müzakere konusu olmuştur. Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmet Efendi (İstanbul Meb'usu) kilimlerin kaldırılma sebebini muhacirlerin çamurlu ayakkabılarıyla içeri girip çıkmaları ve camii içerisinde oturacak yer kalmadığı şeklinde açıklamıştır.⁽³⁵⁾

Camiiler içinde en kalabalıklardan biride Nur-ı Osmani Camii'dir. İzdihamdan dolayı 250 muhacir gayet ağır hastalanmış, tedavileri için bir doktor tedarik edilmişse de doktor camii kapısından geri dönmüştür. Daha sonra Şeyh Süleyman Efendi tarafından durum Başvekil Ahmet Vefik Paşaya haber verilince, Paşa derhal gerekli doktorların temini ve camiinin tahliyesi için emir vermiştir.⁽³⁶⁾ Başvekil Ahmet Vefik Paşa ve bundan başka Ayasofya Camii'ne gidip muhacirlerin ve hastaların halini yakından görerek, hastaların hastahaneye ve camii tahliye edilerek diğerlerinin de Fenerbahçe de kurulan çadırlara gönderilmesini emretmiştir.⁽³⁷⁾ Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nde 8-10 muhacirin

31- *Basîret*, 21 Receb 1294, 19 Temmuz 1293, Nr.2162., S.2, St.4-5

32-*Basîret*, 13 Rabiülevvel 1295, 5 Mart 1294, Nr.2381, S.2, St.5-6

33-*Basîret*, 27 Rabiülevvel 1295, 19 Mart 1294, Nr.2395, S.2, St.4

34- *Basiret*, 10 Muharrem 1295, 2 Kânûnisânî 1293, Nr.2319, S.1, St.4.

35- Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb'usan 1293=1877*, C.II, S.156.

36- *Basîret*, 11 Cemaziyelevvel 1295, 1 Mayıs 1294, Nr.2438, S.1, St.3.

37- *Basîret*, 15 Rebiülâhir 1295, 6 Nisan 1294, Nr.2413, S.1, St.2.

açlıktan öldüğü haberinin yapılan tahkikat sonucu doğru olmadığı anlaşılmasına rağmen, buradaki muhacirlerin halinin de çok kötü olduğu görülmüştür.⁽³⁸⁾

Ayasofya, Sultanahmet ve diğer camiilerde aşırı iskândan dolayı pek çok ölüm olayı olduğundan böyle yerlerde yerleştirilmiş 30 bin kadar muhacirin Alemdağ-ı'nda çadır ve barakalara çıkarılması Umum Muhacirin Komisyonu tarafından kararlaştırılmıştır.⁽³⁹⁾

ab. Tekke ve Zaviyeler : Daha önce zikrettiğimiz gibi padişah fermanı üzere bütün kapalı mekanlara olduğu gibi tekke ve zaviyelere de muhacirler yerleştirilmiştir.⁽⁴⁰⁾ Rastladığımız tekkelere iskân ile ilgili iki haberde de tekke görevlilerinin zorluk çıkardıklarını görüyoruz. Şöyleki; Edirne de Tarik-i Gülşeni'nin Pir-i sanisi olan Hazret-i Sezai'nin sülalelerinden birkaç aile İstanbul'da Haseki civarında Tarikat-i Gülşeni'den Şeyh Eşref Efendi'nin hangâhına gittiklerin de Şeyh Efendi oldukça soğuk davranmış ve onları tekkeden kovmuştur.⁽⁴¹⁾ Sarıgülzel Mahallesi civarında bulunan Emir Buhari Tekkesi Şeyhine iskân için müracaat edildiğinde ilkönce almak istememesine rağmen zikredilen tekkeye oldukça muhacir iskân olunmuştur.⁽⁴²⁾

ac.Devlet Daireleri : Bütün umumi binalara göçmen yerleştirildiği gibi devlet dairelerine de bilakis alt katlarına göçmen yerleştirilmişti. Nafia Nezareti bulunan eski Zabtiye Binası alt katına pek çok muhacir yerleştirilmiş, burada da tuvalet sıkıntısı çekilmiştir. Nitekim tuvaletlerin yetersizliğinden muhacirler def-i hacet etmedik yer bırakmamışlar ve her tarafı "kâzûrât"⁽⁴³⁾ kokusu sarmıştı. Buranın bu hali Tanzifat Komisyonu'na haber verilmiş olduğundan tanzifat memurlarından Onbaşı Numan bir çok Yahudi getirip gündelik ile oraları temizletmiştir.⁽⁴⁴⁾

Bu arada ilginç bir iskân da postahane de yapılmış ve bütün posta işleri sekteye uğramıştır. Posta işlerinin aksaması başta gazeteciler ve tüccarlar olmak üzere diğer ahalii de zor duruma düşürmüştü, bu hal Posta Nezareti'ne şikayet konusu olmuştur.⁽⁴⁵⁾

Umuma açık olan bütün binalarda en bariz göze çarpan durum, bu binalardaki aşırı nüfus iskânından doğan izdihamdır. Mahmudiye Mektebi ve Sultan Mehmed civa-

38- *Basîret*, 1 Cemaziyelevvel 1295, 21 Nisan 1294, Nr.2428, S.1, St.5.

39- *Basîret*, 12 Rebiülevvel 1295, 4 Mart 1294, Nr.2380, S.1, St.5-6.

40- *Basîret*, 14 Muharrem 1295, 6 Kânûnisânî 1293, Nr.2323, S.3, St.4.

41- *Basîret*, 12 Muharrem 1295, 4 Kânûnisânî 1293, Nr. 2321, S.2, St.3.

42- *Basîret*, 15 Muharrem 1295, 7 Kânûnisânî 1293, Nr.2324, S.3, St.3.

43- Kâzûrât: İnsan pisliği

44- *Basîret*, 27 Rebiülevvel 1295, 19 Mart 1294, Nr.2395, S.2, St.4.

45- *Basîret*, 11 Sufer 1295, 2 Şubat 1293, Nr.2350, S.2, St.2-3.

rindaki Deve Hanı da bu halden nasiblerini almışlardır.⁽⁴⁶⁾

b-Hususî Yerler:

ba. Saraylar : Daha önce bahsettiğimiz Sultan II. Abdulhamid tarafından sadır olan emr ü fermân ile birlikte, Sultan bir hayli muhaciri Sarayı'na almıştı.⁽⁴⁷⁾ Bundan iki gün önceki iradesi ile de Beşiktaş'ta yapılmış ve yapılmakta olan bütün konaklara muhacirlerin iskânını emretmiş ve bundan başka kimsesiz, aciz ve ihtiyar 100 kadar kadını doğruca Saray'ına almıştı. ⁽⁴⁸⁾ Bütün bu yaptıklarına ilaveten Sultan Abdülhamid, 300 muhaciri Necip Paşa vasıtasıyla Kağıthane Kasr-ı Hümayunu'na göndermiş ve bütün ihtiyaçlarını karşılatırmıştır.⁽⁴⁹⁾ Görüldüğü üzere Sultan Abdülhamid Sarayları'nın tahammül edeceği derecede muhaciri yanına almaktan çekinmemiş ve bütün ihtiyaçlarını gidermiştir.

bb. Diğer Özel Haneler : Zikrolunan emr ü fermânda bütün devlet adamlarının da durumları nisbetinde yanlarına muhacir almaları emredilmişti. Bunun neticesinde, Sadr-ı esbak Devletlü Rüşdi Paşa muhacirlerden 60 kadarını konağına ⁽⁵⁰⁾ Mabeyn-i Hümayun'da memur olan Necip Paşa bir çok muhciri kendi dairesine alıp ihtiyaçlarını karşılamıştır.⁽⁵¹⁾ Bunlarla birlikte Zabtiye Nazırı Ahmed Hamdi Paşa, toplam 80 muhaciri konağına kabul etmiş,⁽⁵²⁾ Mabeyn-i Hümayun Müşiri ve Bahriye nazırı Devletlü Said Paşa da daha önce 70 muhaciri, ikinci defa olarak da 50'sini yalısına kabul ettiği gibi, daha sonra 39 muhaciri de devlethanesine iskân etmiştir.⁽⁵³⁾ Ayan heyeti azalarından Mihran Bey 30 kadar muhaciri Kuruçeşme'deki yalısına,⁽⁵⁴⁾ Devletlü İsmetlü Hanım sultanlar da 100 nüfus muhaciri devlethanelerine kabul ederek bütün ihtiyaçlarını karşılamışlardır.⁽⁵⁵⁾ Ayrıca Şurayı Devlet Reisi Safvet Paşa'nın büyük oğlu Rafet bey de konak ve yalılarına kafi derecede muhacir olarak gereksinimlerini gidermiştir.⁽⁵⁶⁾

Bunlardan başka halktan pek çok hayırsever, göçlerin başlamasından itibaren boş olan

46- *Basîret*, 11 Cemaziyelevvel 1295, 1 Mayıs 1294, Nr.2438, S.1, St.3.

47- *Basîret*, 14 Muharrem 1295, 6 Kânûnisânî 1293, Nr.2323, S.3, St.4.

48- *Basîret*, 12 Muharrem 1295, 4 Kânûnisânî 1293, Nr.2321, S.1, St.5-6.

49- *Basîret*, 18 Muharrem 1295, 10 Kânûnisânî 1293, Nr.2327, S.1, St.5-6.

50- *Basîret*, 14 Muharrem 1295, 6 Kânûnisânî 1293, Nr.2323, S.2, St.3

51- *Basîret*, 14 Muharrem 1295, 6 Kânûnisânî 1293, Nr.2323, S.2, St.2

52- *Basîret*, 18 Muharrem 1295, 10 Kânûnisânî 1293, Nr.2327, S.1-2, St.6-1

53- *Basîret*, 19 Muharrem 1295, 11 Kânûnisânî 1293, Nr.2328, S.1, St.5-6

54- *Basîret*, 7 Safer 1295, 29 Kânûnisânî 1293, Nr.2346, S.1, St.5.

55- *Basîret*, 24 Safer 1295, 15 Şubat 1293, Nr.2363, S.1, St.1-2

56- *Basîret*, 15 Safer 1295, 6 Şubat 1293, Nr.2354, S.1, St.2.

hanelerine muhacir iskânı için muhacirin komisyonlarına müracaat etmişlerdir. İsmet Bey oğlu Sahib Bey Süleymaniye'deki 25 odalı konağını, Ahmet Aziz Bey Edirnekapı'daki konağını ⁽⁵⁷⁾, Kudüs-i Şerif Rum Patriği kapıkethüdası Panayotaki Eksakostos Efendi Beşiktaş'taki hanesini ⁽⁵⁸⁾, Balmumcuzade Nuri Efendi'nin oğlu Muhiddin bey ve kızları Zehra, Münire ve Reşide Hanımlar Altımermer'de sahip oldukları iki haneyi ve Kasımpaşa'da altında dükkan bulunan odalarını ⁽⁵⁹⁾, Mekke-i Mükerrreme Emareti Kapı Kethüdası Hacı Kami Efendi, bir hanesini ⁽⁶⁰⁾, Memiş Paşazade Hacı Ahmed Fehmi Bey, Gedikpaşa'daki hanesini ⁽⁶¹⁾, Tophane-i Amire Müşiri Devletlü Mahmud Celaleddin Paşa'nın annesi hanımefendi Kuzguncuk'taki 12 odalı yalısını ve bu yalının arkasındaki 35 odalı büyük köşkünü ⁽⁶²⁾, Morali Celal Bey, Bahçekapı'daki hanını ve diğer hanlarda bulunan odalarını⁽⁶³⁾ muhacirlerin iskânı için tevdi etmişlerdir.

Bu arada, İstanbul ve Bilad-ı Selase (Eyüb, Galata ve Üsküdar) da muhacirlerin yerleştirdikleri evlerin ahşab kısımlarında ateş yaktıkları haber alınınca, resmi bir ilan ile yangına sebebiyet verebileceklerinden bir daha yakmamaları tenbih olunmuş, yakanlar hakkında gerekli cezai işlemin uygulanacağı ilan olunmuştur.⁽⁶⁴⁾

Muhacirler, yalı, köşk ve konaklara yerleştirilirken bazılarını kötü sürprizler beklemiştir. Eyüb'e bağlı Bahariye'de bir yalıya yerleştirilen 5-6 muhacir ailesi, başka bir yere naklolunacakları bahanesiyle oradan çıkartılıp Sirkeci İskeleyi'ne bırakılmış, daha sonra oyuna geldiklerini anlayan muhacirler geri geldiklerinde yalı sahibi tarafından içeri alınmamışlar⁽⁶⁵⁾, Kadıköy'e gönderilmiş ve oradaki boş evlere yerleştirilmek istenen muhacirleri, ev sahibi bazı Ermeniler kabul etmemişlerdir.⁽⁶⁶⁾ Bundan başka, Beylerbeyi ve İstavroz'a gönderilip orada hanelere verilen muhacirleri de bazı ev sahipleri aç ve çıplak halde evden kovmuşlardı.⁽⁶⁷⁾ Bu tür evden çıkarma ve kovma olayları ilerleyen zaman içinde de devam etmiş olmalı ki 17 Mayıs 1878 tarihli gazetede çıkan resmi ilanla; Rusya Devleti ile sulh yapıldığından muhacirlerin memleketlerine dönünceye kadar iskân olundukları yerlerden çıkarılmayarak bir süre daha misafir edilmeleri ve bu gibi hareketlere teşebbüs edilmemesi ihtar edilmiştir.⁽⁶⁸⁾

57- *Basîret*, 22 Receb 1294, 20 Temmuz 1293, Nr.2163, S.3, St.4-5.

58- *Basîret*, 22 Receb 1294, 20 Temmuz 1293, Nr.2163, S.2, St.5.

59- *Basîret*, 25 Receb 1294, 23 Temmuz 1293, Nr.2165, S.3, St.4.

60- *Basîret*, 6 Şaban 1294, 3 Ağustos 1293, Nr.2175, S.3, St.6.

61- *Basîret*, 17 Şaban 1294, 14 Ağustos 1293, Nr.2184, S.2, St.5.

62- *Basîret*, 12 Muharrem 1295, 4 Kânûnisânî 1293, Nr.2321, S.2, St.3.

63- *Basîret*, 17 Muharrem 1295, 9 Kânûnisânî 1293, Nr.2326, S.1, St.2.

64- *Basîret*, 19 Şaban 1294, 16 Ağustos 1293, Nr.2186, S.3, St.2-3.

65- *Basîret*, 23 Zilkade 1294, 17 Teşrinisani 1293, Nr.2274, S.3, St.4.

66- *Basîret*, 12 Zilkade 1294, 6 Teşrinisânî 1293, Nr.2263, S.3, St.4-5.

67- *Basîret*, 23 Muharrem 1295, 15 Kânûnisânî 1293, Nr.2332, S.3, St.5

68- *Basîret*, 15 Cemuziyelevvel 1295, 5 Mayıs 1294, Nr.2442, S.3, St.4.

c-İskân İçin Yapılan Barakalar

Yapılan bütün iskân faaliyetleri kâfi gelmemiş idareciler yeni çözüm yolları aramışlardır. Açıkta kalan ve umumi yerlerde perişan olan muhacirlerin yerleştirilebilmesi için, Alemdağ'ında Çiflik-i Hümayundaki ormandan faydalanarak "çerge"⁽⁶⁹⁾ tipinde barakalar inşası için Padişah'ın iradesi sadır olmuştu.⁽⁷⁰⁾ Barakaların inşası için Sultan II.Abdülhamid, Hazine-i Celile'den 3 yük kuruşun verilmesini emredip⁽⁷¹⁾, Erkan-ı Harbiye Reisi Mahmut Paşa'yı da barakalar inşaatı işine nezaret etmekle görevlendirmiş, Komisyon da Filibe'li Hocazade Mehmet Efendi'yi Mahmud Paşa'ya yardım etmekle vazifelendirmiştir.⁽⁷²⁾ Bundan başka Umum Muhacirin Komisyonu, genel sağlık şartlarının kötüye gitmesinden dolayı Fenerbahçe'de yeter derecede barakalar inşasını kararlaştırmış⁽⁷³⁾, bu işin icrası da Vasilaki Efendi'ye ihale edilmiştir.⁽⁷⁴⁾

Ortalama bir ay içinde yapılmış olan barakalara 5-6 bin muhacir iskân edilmiş fakat daha Boğaziçi'nde 80 bin kadar muhacir kalmıştı.⁽⁷⁵⁾ Bu arada Boğaziçi'de, Kireçburnu'nda ikamet eden muhacirler de Alemdağ'a nakl olunmuşlardır.⁽⁷⁶⁾

B-GAYRİ MÜSLİM MUHACİRLERİN İSKANI

Rumeli'den göçen Müslümanlar'ın yanında, Rus ve Bulgarlar'ın zulmünden kurtulmak için hicret eden gayr-i müslimler de vardı. Bu gelenler de gayr-i müslimlerin sakin oldukları yerlere iskân edilmişlerdir. Balçık ileri gelenlerinden Yorgi Ağa Üsküdar'da Yenimahalle'de Nikola'nın evine ailesi ile birlikte yerleştirilmiş, fakat daha sonra ev sahibi Nikola, evin camlarını çerçevelerini ve kapılarını çıkarıp eziyet etmeye başlayınca, Yorgi Ağa Muhacirin Komisyonu'ndan başka bir yere naklini istemiş, Komisyon da başka bir yere hatta İslam mahallesine nakli için uğraşırken, ta'yinat-ı lahmiye kontratçısı Apostolaki Efendi tesadüfen oraya gelerek, onların perişan halini görüp kendi evine naklettirmiştir.⁽⁷⁷⁾ Rumeli Yahudileri'nden 300 muhacir, vapur ile İstanbul'a geldik-

69- Çerge: İki direkli basit çingene çadırı.

70- *Basîret*, 18 Rebiülevvel 1295, 10 Mart 1294, Nr.2386, S.1, St.4-5-6.

71- *Basîret*, 12 Rebiülâhir 1295, 3 Nisan 1294, Nr.2410, S.2, St.5-6.

72- *Basîret*, 15 Rebiülâhir 1295, 6 Nisan 1294, Nr. 2413, S.2-3, St.6-1.

Basîret, 5 Rebiülâhir 1295, 27 Mart 1294, Nr.2403, S.1, St.1.

73- *Basîret*, 13 Rebiülevvel 1295, 5 Mart 1294, Nr.2381, S.1, St.3.

74- *Basîret*, 14 Rabiülevvel 1295, 6 Mart 1294, Nr.2382, S.2, St.3-4.

75- *Basîret*, 1 Cemaziyelevvel 1295, 21 Nisan 1294, Nr.2428, S.1, St.4.

76- *Basîret*, 7 Cemaziyelevvel 1295, 27 Nisan 1294, Nr.2434, S.1, St.3.

77- *Basîret*, 18 Şubun 1294, 15 Ağustos 1293, Nr.2185, S.3, St.4.

lerinde İskân-ı Muhacirin Komisyonu görevlileri tarafından karşılanmış, İskân için boş hanelere nakledileceklerken, İstanbul'un kadim Yahudileri gelerek onları ikişer üçer yanlarına alıp evlerine yerleştirmişlerdir.⁽⁷⁸⁾ Bunların yanında İstanbul'a göç eden Bulgarlar da vardı. Bergos'taki Halil Paşa Çiftliği sakinlerinden ve Bulgar milletinden Avestoyani'nin zevcesi Toto isimli hamile kadın duaba ile İstanbul'a gelirken yolda doğurmuş, duba Kabataş'a yanaştığında da lohusa kadının halini gören Rüşumat Muhafaza Müdürü Şakir Bey, kadını ailesi ile birlikte yalısına yerleştirmiştir.⁽⁷⁹⁾

C-MUHACİRLERİN YAŞADIĞI İLGİNÇ OLAYLAR

Rumeli'ndeki malını mülkünü terkedip İstanbul'a doğru hicret eden ve sayıları yüzbinleri bulan muhacir sellerinde, yolda olsun İstanbul'da olsun başlarına pek çok ilginç olay geldiği kuşkusuzdur. İskân edildikleri evlerden kovulanların yanında, göç esnasında iki Hıristiyan çocuğunun, Müslüman muhacirlere yardım ederlerken Varna'daki vapura binmeleriyle vapurun hareket etmesi üzerine, mecburen İstanbul'a kadar gelmeleri ve Zabtiye nezareti tarafından elişer kaime verilerek ilk vapurla geri gönderilmele-ri⁽⁸⁰⁾, duba ile İstanbul'a gelen Bulgar göçmenleri arasında hamile bir kadının yolda duba içinde doğurması⁽⁸¹⁾, buna benzer şekilde, birkaç hamile Muhacir kadınların tam Sirkeci İskelesi'ne geldiklerinde doğum yapmaları⁽⁸²⁾, bunların yanında İstanbul dilencilerinin, muhacirleri istismar ederek muhacir kıyafetinde dilenmeleri⁽⁸³⁾, yine bunun gibi bazı uyanıkların muhacir kıyafetine bürünerek tezkiresiz esnaflık yapıp halkı kandırmaları⁽⁸⁴⁾, gibi ilginç ve acı hadiseler meydana gelmişti.

1-Muhacirlere karşı Kötü Davranışlar

İstanbul halkı muhacirleri bağına başmışsa da içlerinden bir kaç kendini bilmez çıkmış, bu biçarelerin ıstırabını hafifletecekleri yerde eziyet etmiştir. Testilerini doldurmak üzere saka çeşmesine giden bir kaç muhacire, orada bulunan sakalar "bu çeşme sakalara aittir, bizden başka kimse buradan su alamaz, size su vermeyiz" demekle kalmayıp hakaret dolu sözlerle muhacirleri eli boş göndermişler⁽⁸⁵⁾, bazı kömürcü esnafı da Topkapı dışına çıkararak kömür develerini ucuz fiyat ile alıp bu kömürleri muhacirlere

78- *Basîret*, 29 Şevval 1294, 25 Teşrînievvel 1293, Nr.2251, S.3, St.6.

79- *Basîret*, 23 Muharrem 1295, 15 Kânûnisânî 1293, Nr. 2332, S.3, St.5.

80- *Basîret*, 20 Receb 1294, 18 Temmuz 1293, Nr.2161, S.1, St.4-5.

81- *Basîret*, 23 Muharrem 1295, 15 Kânûnisânî 1293, Nr.2332, S.3, St.5.

82- *Basîret*, 16 Muharrem 1295, 8 Kânûnisânî 1293, Nr.2325, S.2, St.2-3

83- *Basîret*, 23 Muharrem 1295, 15 Kânûnisânî 1293, Nr.2332, S.3, St.5.

84- *Basîret*, 10 Cemazıyelevvel 1295, 30 Nisan 1294, Nr.2437, S.3, St.2-3

85- *Basîret*, 17 Şaban 1294, 14 Ağustos 1293, Nr.2184, S.3, St.4.

yüksek fiyatla satmıştır.⁽⁸⁶⁾ Bunlardan başka muhacirlere çok iyi bir surette yardım etmesi ve kardeşçe davranması gereken İlyas Efendi namındaki bir hocanın camiilerde muhacirler aleyhinde konuştuğu, hatta bazılarının dövmeye kalktığı ve hatta muhacirler ile ilgili işlere müdahale etmeye kalktığı, Umum Muhacirin Komisyonu müzakerelerine konu olmuş ve Bab-ı Meşihat'a gerekenin yapılması için yazı gönderilmiştir.⁽⁸⁷⁾ Ayrıca İstanbul dışında Bursa'da meydana gelen olay da oldukça ilginçtir. Bugün için nüfusunun büyük bir çoğunluğu, göçmen yada göçmen çocuğu veya torunu olan Bursa'nın o dönemki halkı ve valisinin Bursa'ya gönderilen muhacirlere çok kötü davranıp değil evlerine, ahırlarına bile almamaları⁽⁸⁸⁾ gerçekten enteresandır.

2-Muhacirlerin Birbirlerini Kaybetmeleri:

İstanbul'daki muhacirleri iskân edecek yer bulma probleminden başka, iskândan sonra da bazı problemler çıkmıştır. Ev sahipleri tarafından eve almama ya da evden kovmaların yanında en önemli sorun, iskânın belli bir nizam içinde yapılmamasından daha doğrusu Hükümet'in hazırlıksız yakalanmasından ve bir de korkunç boyutta yüzbinlerce göçmenin İstanbul'a gelmelerinden sonra muhacirlerin birbirlerini kaybetmeleri ile meydana gelen sorundur. Birbirlerini kaybedenler o kadar çoktur ki İskân-ı Muhacirin Komisyonu⁽⁸⁹⁾, Muhacirin Komisyonu⁽⁹⁰⁾, ve Şehremaneti⁽⁹¹⁾ gazetelere verdikleri ilanlar ile ailesinden, eşinden, dostundan kim kimi kaybetti ise Bahçekapı'da Hidayet Camii'nde bulunan İskan-ı Muhacirin Komisyonu Reisi Şeyh Süleyman Efendi'ye gelip isimlerini, sıfatlarının ve nereli olduğunu orada açılmış olan deftere kaydettirmeleri istenmiştir. Daha sonra muhtemelen komisyon tarafından gazetelere verilen ilanlarla birbirlerini kaybedenlerin vuslatı için çalışılmıştır.⁽⁹²⁾ Ocak 1878'in sonları ile Şubat ayında Basîret'in dördüncü sayfaları bu tür ilanlarla doludur. Ayrıca Ali Efendi (Basiretçi) de muhtelif "Şehir Mektupları"nda bu yaraya parmak basmış⁽⁹³⁾, yapılanların yetersizliğinden nizamsızlığından yakınmış, Kosova Vilayeti'nin bu konuda aldığı tedbirlerden ve nizamnameden sitayiş ile bahsetmiş ve İstanbul'daki nizamsızlığı alaya alarak "... bu nizamsızlık devam edecek ise kocası Selanik'te karısı Konya'da oğlu Kastamonu'da ailelerin halini görüp işiteceğimizi şimdiden tahmin etmekteyiz....." demiştir.⁽⁹⁴⁾

86- *Basîret*, 18 Sefer 1295, 9 Şubat 1293, Nr.2357, S.3, St.3.

87- *Basîret*, 18 Rebiülevvel 1295, 10 Mart 1294, Nr.2386, S.1, St.5-6

88- *Basîret*, 11 Rebiülevvel 1295, 3 Mart 1294, Nr.2379, S.1, St.3

89- *Basîret*, 17 Muharrem 1295, 9 Kanunısuni 1293, Nr.2326, S.3, St.5

Basîret, 22 Muharrem 1295, 14 Kânûnisânî 1293, Nr.2331, S.3, St.6

90- *Basîret*, 19 Muharrem 1295, 11 Kânûnisânî 1293, Nr.2328, S.3, St.4

91- *Basîret*, 23 Muharrem 1295, 15 Kânûnisânî 1293, Nr.2332, S.3, St.6

92- *Basîret*, 29 Muharrem 1295, 21 Kânûnisânî 1293, Nr.2338, S.4, St.2

93- *Basîret*, 23 Muharrem 1295, 15 Kânûnisânî 1293, Nr.2332, S.3, St.6

Basîret, 30 Muharrem 1295, 22 Kânûnisânî 1293, Nr.2339, S.3, St.5

94- *Basîret*, 4 Rebiülahir 1295, 26 Mart 1294, Nr.2402, S.2, St.4-5

III. BÖLÜM

A. MUHACİRLER İÇİN OLUŞTURULAN KOMİSYONLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Göçmen Komisyonu, Trabzon Valisi Hafız Paşa başkanlığında ve Hamidiye Vakıf Dairesi'nde 4 Ocak 1860 tarihinde faaliyete başlamıştır.⁽¹⁾

1875 yılında o dönemin Göçmen Komisyonu Başkanı Muammer Paşa'nın ölümü üzerine komisyon lağvedilerek, Zabtiye Nezareti'ne bağlı bir daire haline getirildi.⁽²⁾

1.İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu:

Kısaca Muhacirin Komisyonu ismi altında, tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmeyen ancak "93 Harbi'nin başlangıcında kurulduğu tahmin edilen bu komisyona bağlı idare-i Umur-ı Hesabiye ve İdare-i Umur-ı İskâniye olmak üzere iki de şubesi vardı. Komisonun vazifesi; Muhacirlerle ilgili her türlü işi yürütmekti ve cuma günü hariç hergün toplanacaktı.⁽³⁾ Göçmenlerin İstanbul'da hızla çoğalması üzerine Adliye hademelerinden 81 kişi muhacir işleri için bu komisyonun İstanbul'da açılmış çeşitli şubelerinde istihdam edilmişlerdir. Açılan şubeler şunlardır: Sultanahmed, Mahmudpaşa, Fatih, Üsküdar, Hobyar Mahallesi, Sirkeci İskelesi, Yeni Camii ve Hocapaşa'dır.⁽⁴⁾ Komisyon başkanlıklarını ki önce Sadık Paşa yürütmüş, hatta ilk gelen muhacirleri başarılı şekilde iskân ettirmesinden dolayı Sultan II. Abdülhamid ona bir adet enfîye muhafazası vererek taltif etmiştir.⁽⁵⁾ Sadık Paşa'dan sonra, sabık Tırhala Mutasarrıfı Feyzi Paşa⁽⁶⁾ bu göreve getirilmiş, fakat beş gün sonra onun yerine sabık Suriye Valisi Naşid Paşa⁽⁷⁾ komisyon başkanı olmuşsa da onun başkanlığı da uzun süreli olamamış ve reislik Muhacirin Komisyonu'nun ikinci reisi Feyzi Paşa'ya tevcih olunmuştur.⁽⁸⁾ Anladığımız üzere göçün

1- Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966, S.56-58

2- Faruk Kocacık, "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler 1878-1890" *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı I, İstanbul 1980, S.158

3- Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1878)*, İstanbul 1991, S.103-104 (İ.Ü.S.B.E. Basılmamış Doktora Tezi).

4- *Basîret*, 26 Muharrem 1295, 18 Kânûnisânî 1293, Nr.2335, S.3, St.6

5- *Basîret*, 20 Ramazan 1294, 16 Eylül 1293, Nr.2213, S.2, St.2

6- *Basîret*, 11 Muharrem 1295, 3 Kânûnisânî Nr.2320, 1293, S.1, St.4

7- *Basîret*, 16 Muharrem 1295, 8 Kânûnisânî 1293 Nr.2325, S.1, St.5

8- *Basîret*, 7 Sefer 1295, 29 Kânûnisânî 1293, Nr.2346, S.1, St.5

en fazla olduğu Ocak- Şubat aylarında komisyonun başarısızlığı başkanlarında aranmış ve başkanlar sürekli değiştirilmiştir.

2-İskân-ı Muhacirin Komisyonu:

Muhacirin Komisyonu'na bağlı olarak kurulan bu Komisyon'un reisliğine muhacirlerle ilgili hemen her işte adı geçen Şeyh Süleyman Efendi getirilmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere vazifesi muhacirlerin iskân ve sevkiyatı ile uğraşmaktır.⁽⁹⁾

Bahçekapı'da Hidayet Camii'nde göreve başlayan⁽¹⁰⁾ bu komisyon iskân ve sevk ile pek ilgilenememiş çünkü en büyük sıkıntısı olan ve birbirlerini kaybeden muhacirleri kavuşturmak için büyük gayret sarfetmiştir.⁽¹¹⁾ Ayrıca Komisyon 23 Ekim 1877'de verdiği ilan ile, muhacirlerden gelen istek üzerine yaşları 20 ile 40 arasındaki askere alınıp, savaş bitince derhal Ruhsat verileceğini, eğer gitmek istemeyen olursa onların da yevmiyelerinin kesileceğini ilan etmiştir.⁽¹²⁾

3- Muhacirin Sıhhiye Komisyonu:

Muhacirlerin sağlığının soğuk ve hastalıktan dolayı gün geçtikçe bozulması, İstanbul'un salgın bir hastalık tehdidinde bulunması sebebiyle bunlara karşı tedbir olmak üzere Ocak 1878'de kurulan bu komisyonun başkanlığına Nasuhi Bey⁽¹⁴⁾ getirilmiş ve işe Mekteb-i Tıbbiye'de başlamıştır.⁽¹⁵⁾ Sıhhiye Komisyonu, muhacirlerin hastaları için Dersaadet ve Bilad-ı Selase'de yenilenerek açılan 18 hastahaneden mesul olup, bu hastahanelerde kadın-erkek bütün muhacir hastalarının yevmiye, tayinat, ilaç, doktor, eczacı, memur ve hademelerin masrafları komisyon tarafından karşılanıyordu. Bütün bu masrafları karşılamak için Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından kendilerine verilen aynı ve nakdi olmak üzere 5000 liranın dışında paraları olmaması ve bu meblağın günden güne erimesinden dolayı hayırsever halkın yardımına başvurularak komisyon Dairesi'nde bir defter açılmış ve bir sandık konulmuştur. İnsaniyet namına yardım edeceklere, Komisyon tarafından makbuz verileceği de belirtilmiştir.⁽¹⁶⁾

9- Nedim İpek, A.g.e S.107

10- *Basîret*, 19 Muharrem 1295, 11 Kânûnisânî 1293, Nr.2328, S.3, St.4

11- *Basîret*, 17 Muharrem 1295, 9 Kânûnisânî 1293, Nr.2326, S.3, St.5

Basîret, 22 Muharrem 1295, 14 Kânûnisânî 1293, Nr.2331, S.3, St.6

12- *Basîret*, 15 Şevval 1294, 11 Teşrinievvel 1293, Nr.2237, S.3 St.6

13- Nedim İpek, A.g.e. , S.109

14- *Basîret*, 23 Rebiülevvel 1295, 15 Mart 1294, Nr.2391, S.1, St.1-2

15- *Basîret*, 9 Safer 1295, 31 Kânûnisânî 1293, Nr.2348, S.4, St.1

16- *Basîret*, 27 Safer 1295, 26 Şubat 1293, Nr.2366, S.3, St.4

Komisyonca İstanbul 18 daire kabul edilerek buralarda toplam 435 tabip görev yapmıştır. (Bu tabiplerin isimleri ve görev yaptıkları yerler tek tek ilân edilmiştir.)⁽¹⁷⁾

4- Muhacirin İâne Komisyonu:

Bu Komisyon da muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere hamiyet-mendan halk tarafından verilecek aynı ve nakdi yardımların kabulü ve toplanması, her hafta bu yardımların Muhacirin Komisyonu'na ulaştırılması, muhacirlerin sakin oldukları yerleri gezip hal ve ihtiyaçlarını tahkik ederek Muhacirin Komisyonu'na bildirmek, gelen muhacirleri deftere kaydetmek, sanat sahibi olanlara iş bulmak, bulunduğu yerde tedavisi mümkün olmayan muhacirleri pusulası ile Gurebâ Hastahanesi'ne göndermek ve buna benzer işleri yürütmek üzere 31 Temmuz 1877'de Nafia Nezareti'nde tahsis edilen dairede vazifeye başlamış, Komisyon'un başkanlığına Ayan-ı Kiram'dan Tahir Efendi, ikinci başkanlığa Evkâf-ı Hümâyun Müfettişi Süleyman Efendi, Azâlığa da Lagofet Bey, Nafia Muhasebecisi Sa'di Bey, Meclis-i Maliye A'zasından Cemal Bey, Hüdaverdizade Ohannes Efendi, A'şar Müfettişi Cemal Bey, Mülhakat-ı Gümrük Nazırı Zühdü Bey, Beyoğlu Hukuk Dairesi Reisi Besim Efendi, Duhan Tüccarından Ahmed Efendi, Kereste Tüccarından Hacı Ali Efendi ve Şeyh Süleyman Efendi getirilmişlerdir.⁽¹⁸⁾ (Muhacirin İ'ane Komisyonu'nun vazifesi ile nasıl hareket edeceğine dair talimatı ekler kısmında sunacağız.)

5- Milletlerarası Muhacirlere Yardım Komitesi:

Ocak 1878'deki hal İstanbul'da yerli-yabancı herkesi tedirgin etmiş ve üzüntüye boğmuştu. Muhacirlerin perişanlığını gören İstanbul'daki ecnebler, yani konsoloslar, büyük tüccarlar, bankerler, gazeteciler, 22 Ocak 1878'de toplam 83 kişiden müteşekkil Uluslararası Göçmenlere Yardım Komitesi'ni kurmuşlardır. İçlerinde tek Türk yoktur. Bu Komite yopmak istediklerini gerçekleştirebilmek için kendi içinde üç alt komite oluşturmuştu; Avrupa'dan Yardım Toplama Komitesi, İstanbul'dan Yardım Toplama Komitesi, Yürütme Komitesi.⁽¹⁹⁾ Komite, kurulduktan hemen sonra İstanbul'daki muhacirlere yardım edilmesi için Dünya kamuoyuna çağrıda bulunmuş, neticesinde 30204 lira 61 kuruşluk bir yardım sağlamıştı.⁽²⁰⁾

17- *Basîret*, 6 Rebiulevvel 1295, 26 Şubat 1293, Nr.2374, S.3, St.3-4

18- *Basîret*, 23 Receb 1294, 21 Temmuz 1293, Nr.2164, S.2-3, St.6-1

Basîret, 23 Receb 1294, 21 Temmuz 1293, Nr.2164, S.3, St.5

19- Faruk Kocacık, *A.g.e.* , S.159

20- Nedim İpek, *A.g.e.* , S.113-114

Komite, Sıhhiye Komisyonu'na büyük çapta yardımda bulunmuş 6 barakada toplam 450 hastanın bakılabileceği ve giderlerin karşılanacağı portatif hastahaneler inşa ettirmekle kalmamış yaralı askerlere de pek çok eşya yardımı yapmış, ayrıca Sultanahmed'deki Tunuslu Hastahanesi'ne şubat ayından itibaren bir ay kadar günde 50 kıyye ekme, 20 kıyye koyun eti vermeyi taahhüt etmiştir. ⁽²¹⁾

6- Sermaye-i Şefkat-i Osmaniye (Turkish Compassionate Fund):

İstanbul'dan İngiltere'ya gönderilen muhacirler ile ilgili mektuplar, gazete haberleri İngiliz kumuoyunda pek çok tesir etmiş ve Madam Bourdett Coutts tarafından Londra'da Şubat 1878'de Sermaye-i Şefkat-i Osmaniye adında bir yardım derneği kurulmuştur.⁽²²⁾ Cemiyet tarafından toplanan yardımlar İstanbul'da İngiliz Sefiri ve aynı zamanda Komite'nin temsilcisi Layard'a gönderiliyordu. Cemiyet İstanbul'da bir kaç fırın vasıtasıyla muhacirlere ekme dağıtıyor, 10 bin muhacire de tayinat veriyordu. ⁽²³⁾ Ayrıca 460 yataklı Darphane Hastahanesi ile yakınında bulunan barakalardaki hastalara mükemmel şekilde bakma işini de bu cemiyet yüklenmişti. ⁽²⁴⁾ Bundan başka memleketlerine iade olunacak muhacirlerden 20 bin kişiye alet, edevat-ı ziraiye ve tohumluk vermek üzere para ayrıldığını, zamanı geldiğinde de bunun gönderileceğini ilan etmiştir. ⁽²⁵⁾

Daha sonra Madam Bourdett Coutts eldeki paranın azalmasından olmalı ki Daily Telegraph Gazetesi'nde yayınlanmak üzere bir mektup gönderip, İngilizler'i yardıma davet ederek, şimdiye kadar yaptıklarının yarıda kalmasının İngiliz yardım severlerinin şanından olmadığını ifade etmiştir. ⁽²⁶⁾

7- İ'âne Muhacirin Encümeni:

Bu komisyon Sultan II. Abdülhamid'in Riyasetin de Rumeli muhacirlerinin ihtiyaçlarının karşılanması, daha iyi bir hayat sağlanması için Meb'usan Dairesi'nde Meb'uslardan seçilerek teşekkül etmiştir. Encümeni teşkil eden zevat şunlardır: Vekalet-i Riyaset Reisi, Hasan Fehmi Efendi, İkinci Reis Dersaadet Mebuslarından Astarıcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi, İkinci Reis Yardımcısı, İzmir Mebuslarından Menekşeli-zade Emin Efendi'dir, Birinci Katip, Selânik Meb'uslarından Mustafa Bey, İkinci Katip,

21- *Basîret*, 6 Rebiülevvel 1295, 26 Şubat 1293, Nr.2374, S.3, St.2-3

22- *Basîret*, 9 Cemaziyelevvel 1295, 29 Nisan 1294, Nr.2436, S.3, St.3

("Barones Bourdett Coutts 1814-1906", zengin bir İngiliz hanımıdır. 1837'de kendisine büyük bir miras kalmış ve ünlü yazar Charles Dickens'in telkinleriyle servetini hayır işlerinde kullanmıştır.) Bilal Şimşir, Rumeliden Türk Göçleri, C.I, Ankara 1889, S.231

23- Nedim İpek, A.g.e. ,S.115

24- *Basîret*, 9 Cemaziyelevvel 1295, 29 Nisan 1294, Nr.2436, S.3, St.3

25- *Basîret*, 6 Rebiülâhîr 1295, 28 Mart 1294, Nr.2404, S.1, St.4

26- *Basîret*, 12 Cemaziyelevvel 1295, 2 Mayıs 1294, Nr.2439, S.3, St.1

Bosna Meb'uslarından Yaver Efendi'dir. A'zalığa ise şu meb'uslar seçilmiştir: Mehmed Nafi Efendi (Haleb), Mustafa Bey (Yanya), Kerim Efendi (Selânik), Aleksan Efendi (İstanbul), Ömer Efendi (Kosova), Rıza Bey (Bursa), Mehmed Efendi (Selanik), Ragıb Bey (Aydın), Hafız Mahmud Efendi (Ma'müretü'l-Aziz), Emin Hilmi Efendi (Trabzon), Kadri Efendi (Haleb), Mihail Harito Efendi (Yanya), Apostol Efendi (Kosova), Salamon Efendi (Bosna), Atinadoros Efendi (Edirne) ve Yanya Meb'usları'ndan Daviçon Efendi'dir.⁽²⁷⁾ Encümen kurulur kurulmaz işe başlamış, hususi ilanlar ile bütün herkesi yardıma çağırmıştır.⁽²⁸⁾

Bu arada Meclis-i Meb'usan'ın tatil edilmesinden (13 Şubat 1878) sonra da muhacirlerin zaruretlerinin giderilmesi için encümenin işine devam edeceği açıklanmıştır.⁽²⁹⁾ (l'âne-i Muhacirin Encümeni'nin organize edeceği Mevlid-i Şerif kıraatinden ilerde bahsedeceğiz.) Encümen'in kurulduktan sonra yaptığı yardım çağrısına pek çok kişi ve kuruluş iştirak etmiş ve bu yardımlar dönem dönem Basiret'te ilan edilmiştir.⁽³⁰⁾

Netice olarak l'âne-i Muhacirin Encümeni 14 Mayıs 1878 tarihine kadar toplam 5.772.534 kuruş 15 para toplamaya muvaffak olmuş ve aynı tarihler içinde bu meblağın 5.454.324 kuruş 22 parası gerekli yerlere sarf olunmuş ve geriye 318.210 kuruş kalmıştır.⁽³¹⁾

8- Umum Muhacirin Komisyonu:

Sultan II. Abdülhamid'in riyasetinde kurulan bu komisyon, daha önce kurulmuş komisyonların kifayetsizliğinden ve muhacirlere daha iyi bir ortam hazırlayıp onların iskân ve iaşeleriyle, vakti geldiğinde memleketlerine nakledilmeleri, ayrıca Anadolu ve diğer bölgelere sevkedileceklerin nerelere gönderileceklerini organize etmek için Yıldız Sarayı'nda kurulmuştur. Bu Komisyon'un birinci başkanlığına Hazine-i Hassa Nazırı Said Paşa, azalığa ise Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Lebib Efendi, Sadullah Bey, Münif Efendi, Ferikan-ı Kiram'dan Cemil ve Fehim Paşa, İdare-i Muhacirin Komisyonu'ndan

27- *Basiret*, 12 Muharrem 1295, 4 Kânûnisânî 1293, Nr.2321, S.1, St.6

Basiret, 17 Muharrem 1295, 9 Kânûnisânî 1293, Nr.2326, S.1, St.3-4

28-*Basiret*, 25 Muharrem 1295, 17 Kânûnisânî 1293, Nr.2334, S.2, St.4-5

29- *Basiret*, 19 Safer 1295, 10 Şubat 1293, Nr.2358, S.2, St.2

30- *Basiret*, 11 Safer 1295, 2 Şubat 1293, Nr.2350, S.2, St.3

Basiret, 22 Safer 1295, 13 Şubat 1293, Nr.2361, S.2, St.5

Basiret, 2 Rebûlâhir 1295, 24 Mart 1294, Nr.2400, S.2, St.1-2

Basiret, 7 Rebûlâhir 1295, 29 Mart 1294, Nr.2405, S.3, St.5

Basiret, 8 Rebûlâhir 1295, 30 Mart 1294, Nr.2406, S.3, St.5-6

Basiret, 22 Rebûlâhir 1295, 13 Nisan 1294, Nr.2420, S.3, St.4

31- *Basiret*, 18 Cemaziyelevvel 1295, 8 Mayıs 1294, Nr.2445, S.3, St.4-5

Asım Paşa, Reşid Paşa, Vecihi ve Hayri Efendi, İskân-ı Muhacirin Komisyonu Reisi Şeyh Süleyman Efendi, Mavroyani ve Mulih Efendiler ile Başkitabetine karantina Başkatibi Nuri Bey nasb ve tayin olunmuştur.⁽³²⁾ Yıldız Sarayı'nda oluşturulan bu Meclis yaptığı 13 ictimada çeşitli kararlar almış, bu kararları Padişah gözden geçirerek gerekli gördüğü konularda irade çıkartmıştır. Meclis yaptığı bu 13 toplantı neticesinde bilinmeyen bir sebepten dolayı vazifelerini Şehremaneti'ne havale etmiştir.⁽³³⁾

Komisyon'un yaptığı bu 13 ictimada müzakere edilen konulardan bazılarını kısaca özetlemek istiyoruz:

I. İctima:

-Camilerdeki muhacirlerin perişanlığı, bunların Fenerbahçe'de barakalar yaptırılıp iskânı,

- Camiilerin tahliyesinden sonra buraların ilaçlanması,

- Çerkes Muhacirleri'nin siyasetçe mahzur olduğundan Suriye'ye değil de başka bir yere sevki,

- Fenerbahçe'de yapılacak barakaların Vasilaki Efendi'ye ihalesi.⁽³⁴⁾

II. İctima:

-İstanbul Camileri'ndeki ve bilakis Ayasofya ve Yeni Camii'nin izdihamından dolayı buraların hemen tahliye edilip Fenerbahçe, Maltepe civarlarındaki hane ve bağ köşklerine nakilleri,

- Cami avlularındaki tuvaletlerin arttırılması,

- Fenerbahçe'de yapılması mukarrer barakalar için Vasilaki Efendi'nin sunduğu iki plandan birinin kabulü,

-Müzakerelerin yapıldığı sırada 49 vagon daha muhacir gelmesi üzerine bunların vapurlarla Bandırma taraflarına sevki.⁽³⁵⁾

32- *Basîret*, 12 Rebiülevvel 1295, 4 Mart 1294, Nr.2380, S.1, St.5-6

Basîret, 8 Rebiülaahir 1295, 30 Mart 1294, Nr.2406, S.1, St.1

33- *Basîret*, 18 Rebiüahir 1295, 9 Nisan 1294, Nr.2416, S.1, St.3

34- *Basîret*, 13 Rebiülevvel 1295, 5 Mart 1294, Nr.2381, S.1, St.3-4

35- *Basîret*, 14 Rebiülevvel 1295, 6 Mart 1294, Nr.2382, S.2, St.2-3- 4

III. İctima: - Muhacirlerin iskânı için yaptırılacak barakalar için zamana ihtiyaç olduğundan, bu zaman için muhacirlerin bir kısmının Alemdağ'daki Kasr-ı Hümayün müstemilatından olan çiftlik binalarına iskânı,

-Çadır tedariki için çadır esnafından fiyatlarının pahalı olduğunun öğrenilmesi üzerine bu işten vazgeçilmesi,

-Trablusşam ve Antalya halkının Çerkes muhacirlerini hüsn-i kabul edecekleri ve iskâna kâfi aracı olduğu haberi üzerine Çerkes muhacirlerinin buralara sevkî.⁽³⁶⁾

IV. İctima: Daha önceki müzakereler Sultan II. Abdülhamid tarafından görülmüş, sadır ettiği iradeler ile şu kararları almıştır;

- Alemdağı civarında orman çokluğu cihetiyle "Çerge" tipinde barakalar inşası,

-Muhacirleri iskân sırasında Bağdat yönüne gönderileceklerin, yapılması tasarlanan demiryolu güzergahı etrafında iskân edilmesi,

-Çerkeslerin, Çerkes iskân edilmiş köy ve mahallelere iskânı;

-Hasan Fehmi Efendi'nin vekalet-i riyaset etmekte olduğu komisyonun buraya bağlanması

- Komisyon'un her ictima'nın zabıtânâmeleri kaydolunmak üzere iki defter tutulması,

Padişah'ın iradelerinden sonra, komisyon çalışmalarına devam etmiştir.

-Feyzi Paşa'nın başkanlığındaki İdare-i Muhacirin Komisyonu'nun bu Komisyonunun kurulmasından sonra işlerini aksattığı haberi üzerine, işlerini aynı şekilde devam ettirmeleri,

-Kavalâ'da bulunan Çerkes ve Tatar muhacirlerinin Trablusşam'a gönderilmeleri için vapur tahsisi,

- Anadolu'nun bazı cihetlerine dair bilgi vermek üzere oraların durumunu iyi bilen orman ve maden mühendislerinin Komisyon'a gönderilmeleri.⁽³⁷⁾

V. İctima: - İzmir'den başlayıp Anadolu'ya doğru muhacirlerin iskânı,

- Üsküdar civarındaki köylere sevk olunacak muhacirlerin hali,

36- *Basîret*, 14 Rebiülevvel 1295, 6 Mart 1294, Nr.2382, S.2, St.4-5-6

37- *Basîret*, 17 Rebiülevvel 1295, 9 Mart 1294, Nr.2385, S.1-2, St.6-1-2

-Almanya Sefarethanesi civarındaki Gümüşsuyu mezarlığına ölülerin gelişigüzel defni,

- İlyas Efendi namında bir hocanın camilerde muhacirler aleyhinde konuşması hatta bunlardan bazısını dövmeye kalkması.⁽³⁸⁾

VI. İctima: _ Çatalca civarındaki 3250 muhacirinin hali,

- Haleb Meb'usu Sa'di Efendi tarafından Amik Ovası ve Çukurova'nın iskâna çok elverişli olduğuna dair layiha,

- Tıbbiye memurlarının muhacir cenazelerinin gâsil ve defin işlemlerini gereği gibi yapmaması.⁽³⁹⁾

VII. İctima: - İ'ane-i Şehriye Komisyonu ile şubelerinin bir müddet daha işlerini tatil etmesi,

- Sanayi bölükleri efradından bir kısmının Alemdağ'ında inşa olunacak kulübeler için istihdamı,

- Muhacirlerin nakli için gerekli olan vapurların tedariki.⁽⁴⁰⁾

VIII. İctima: _ Bir iki güne kadar Rumeli'den Dersaadet'e gelecek olan 3000 kadar nüfusun Mihaliç'e gönderilmesi,

-Cenaze defninin yasak olduğu yerlere defin işlerinin devam etmesi dolayısıyla bunu devam ettirenlere şiddetli cezalar verilmesi,

-Kabakça'da (Çatalca civarı) bulunan perişan muhacirlerin Mihaliç'e sevki,

- Kulübeler için gerekli ağaçların kesilmesi.⁽⁴¹⁾

IX. İctima: -Mihaliç Kaymakamlığı'ndan gelen telgraf ile oralarda iskân için yer kalmaması,

- Muhacir iskânı için yaptırılacak kulübeler inşaatı için Hazine'den üç yük kuruşun verilmesine dair irade-i seniyye,

38- *Basîret*, 18 Rebiülevvel 1295, 10 Mart 1294, Nr.2386, S.1, St.4-5-6

39- *Basîret*, 19Rebiülevvel 1295, 11 Mart 1294, Nr.2387, S.2, St.1-2-3

Basîret, 9 Rebiülâhir 1295 , 31 Mart 1294, Nr.2407, S.2, St.2-3

40- *Basîret*, 19 Rebiülevvel 1295, 11 Mart 1294, Nr.2387, S.2, St.3-4

Basîret, 10 Rebiülâhir 1295, 1Nisan 1294, Nr.2408, S.2, St.1-2

41- *Basîret*, 24 Rebiülevvel 1295, 16 Mart 1294, Nr.2392, S.2, St.2-3

Basîret, 11 Rebiülâhir 1295, 2 Nisan 1294, Nr.2409, S.2, St.4-5

-Tanzifat Komisyonu'nun teşkili ve başkanlığına da Havale Müdürü Rıfat Efendi'nin tayini,

- İzmir Valisi'nin telgrafı ile oraya şimdiye kadar 39800 muhacirin gelmesi,
- Memleketlerine dönecek muhacirler meselesi.⁽⁴²⁾

X. İctima: _ Arabistan tarafına sevkolunacak Muhacirin-i Çerakese'nin durumu,

- İzmir ve Bursa Vilayetleri dahilinde iskâna elverişli yerler olup olmadığının öğrenilmesi,

- Kulübelerin yapımında kullanılacak ağaçların, Alemdağı Ormanı'ndan usulüne uygun olarak kesilmesi,

- Ne kadar muhacir olduğunu ve onların vatan, sıfat ve sair özelliklerini beyan eden ve tanzimi daha önce kararlaştırılan cetvellerin süratle hazırlanması.⁽⁴³⁾

XI. İctima: - Sultan II. Abdülhamid tarafından, Alemdağı Ormanı'ndan kesilecek ağaçlarla yapılacak kulübelere ait işlere nezaret etmesi için Erkan-ı Harbiye Reisi Mahmud Paşa'nın görevlendirilmesi,

- Hastahanelerde vefat eden muhacirlerin üzerinden çıkan para ve eşyaların varislerine muntazaman verilmesi,

- Muhacirlerin vatan, sıfat, meslek ve sairelerine ait cetvellerin bir an önce hazırlanması.

- Filibeli Hocazade Mehmed Efendi'nin kulübeler inşaatı esnasında yardım etmesi için Mahmud Paşa'nın maiyyetine tayini. ⁽⁴⁴⁾

XII. İctima: - Bursa Vilayeti ve İzmid Sancağı dahilinde muhacirine tahsis edilecek arazinin keşfi,

- Bundan böyle hergün meydana gelecek ölümlerin miktarını ve hastalıkların cins ve derecesini beyan edecek birer kıt'a cetvelin komisyona gönderilmesi, ⁽⁴⁵⁾

XIII.İctima: - Yerli ve yabancı komisyonların paralarının bitmek üzere ol-

42- *Basîret*, 12 Rebîülâhir 1295, 3 Nisan 1294, Nr.2410, S.2, St.5-6

43- *Basîret*, 14 Rebîülâhir 1295, 5 Nisan 1294, Nr.2412, S.1-2, St.6-1

44- *Basîret*, 15 Rebîülâhir 1295, 6 Nisan 1294, Nr.2413, S.2-3, St.6-1

45- *Basîret*, 16 Rebîülâhir 1295, 7 Nisan 1294, Nr.2415, S.3, St.3-4-5

duđu ve muhacirlerin sevki için de 50 bin liraya ihtiyaç olması,

- Muhacirin ölülerinin insaniyete muvâfık bir şekilde naklediledilmeleri,
- Beşinci Ordu'daki 500 kadar çadırın muhacir iskânı için kullanılması.⁽⁴⁶⁾

9- Bazı Mahalli Komisyonlar:

Diğer taraftan bütün bu komisyonlardan başka bir-iki mahalli komisyon kularak muhacirlerin ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştı. Bunlardan biri Sultanahmed'de Şeyhler Kahvesi'nde Yusuf Bey'in başkanlığında birkaç hayırsever tarafından teşkil edilen komisyondur. Bu komisyona da İcra Cemiyeti Zabıt Katiblerinden Rasim Bey tarafından 280 kuruş yardım yapılmıştır.⁽⁴⁷⁾

Bir diğeri de Ayasofya ve bazı camilerden Fenerbahçe'ye naklolunan, fakat çadır ve peksimet ihtiyacı olan muhacirler için Kadıköy'de ahaliden bazı hayırseverlerce bu ihtiyaçların giderilmesi için bir komisyon teşkil edilmiş, komisyon hemen bir defter açarak ahaliden 28 bin 500 kuruş ile 68 adet Osmanlı Lirası toplayıp, derhal muhacirlerin ihtiyacı doğrultusunda sarf etmiştir.⁽⁴⁸⁾

46- *Basîret*, 17 Rebûlâhîr 1295, 8 Nisan 1294, Nr.2415, S.2-3, St.6-1

47- *Basîret*, 11 Muharrem 1295, Kânûnısânî 1293, Nr.2320, S.1, St.4

48- *Basîret*, 10 Cemaziyelevvel 1295, 30 Nisan 1294, Nr.2437, S.1, St.4-5

IV. BÖLÜM

A. MUHACİRLERE YARDIM FAALİYETLERİ

1-Yardım Toplama Gayretleri

Basîret Gazetesi, muhacirlerin İstanbul'a ilk gelmeye başlamalarından itibaren gazetenin kapanışına kadar muhtelif zamanlarda onların perişan halini kamuoyuna aksettirmiş ve herkesi yardıma çağırmıştır.⁽¹⁾ Yardıma çağırırken de "... bu biçareler İstanbul'a tebdil-i ab u hava etmek yahut esamisi ma'lum olan, mesirelere, tenezzüh veya tiyatrolarda zuhurilerde İstanbullular gibi gönül oyalamak için gelmeyüb XIX. Asrın Cengiz'i olan Moskov zalimlerinin şerrinden hicrete mecbur olmuşlardır..." deyip yardımda acele edilmesine işaret etmiştir.⁽²⁾ Yine, Ali Efendi çoğu zaman yardıma davet meselesini gündeme getirerek, herkesin durumuna göre aynî yada nakdî olarak yardım etmesinin gerektiğini ifade etmiştir.⁽³⁾ Gazete ile birlikte Komisyonlar da ellerinden geldikleri kadar yardım ettiklerini, fakat bunların yetmediğinden herkesin mümkün mertebe yardım etmesinin lüzumlu olduğunu gazetelere ilan vererek duyurmuşlardır.⁽⁴⁾ Ayrıca o tarihlerde yayımlandığını tahmin ettiğimiz, Sirozi Ahmed Lütfî Efendi tarafından hazırlanan Arapça-Türkçe bir risale ile harp arasında sıkışan Müslümanlar'ın muhakkak göç etmesi, göç edenlere devletin ve durumu müsait olan herkesin yardım etmesinin gereğini bu konudaki Ayet-i Kerime ve Hadis-i Şerifler'i delil olarak göstererek bunun çok büyük sevap olduğu anlatılmıştır. ⁽⁵⁾

1- *Basîret*, 13 Receb 1294, 11 Temmuz 1293, Nr.2155, S.2, St.6

Basîret, 13 Receb 1294, 11 Temmuz 1293, Nr.2155, S.3, St.4

2- *Basîret*, 27 Receb 1294, 14 Temmuz 1293, Nr.2158, S.3, St.5-6

3- *Basîret*, 19 Recb 1294, 17 Temmuz 1293, Nr.2160, S.3, St.6

Basîret, 9 Muharrem 1295, 1 Kânûnisânî 1293, Nr.2318, S.2, St.3

Basîret, 16 Muharrem 1295, 8 Kânûnisânî 1293, Nr.2325, S.4, St.3-4-5

4- *Basîret*, 27 Şevval 1294, 23 Teşrinievvel 1293, Nr.2249, S.3, St.6

5- Sirozi Ahmet Lütfî Efendi (Müderresin-i Kiran'dan ve Fatih Camii Ders-i ammları'ndan), *Muhacirin Hakkında Risale*, Baskı: Lâ Türkî Matbaası (Tarihsiz)

Tabii ki yardım için uğraşanlar yalnızca Basîret, Komisyonlar ve isimleri ilan edilen kişi ve kuruluşlar değildir, isimleri tesbit edilemeyen nice kişi ve kuruluşların da yardım için uğraştıkları muhakkaktır.

a. Ali Suavi'nin Yardıma Katkıları

Ali Suavi Efendi, "Masrafsız Cem-i İ'âne" başlıklı Basiret'e verdiği ilan ile Ramazan Ayı'nın 29. günü Ayasofya Camii'nde muhacirine yardım hakkında bir vaâz ettikten sonra, orta ve dış kapıda bulunan üzeri mühürlü sandıklar vasıtasıyla yardım toplanacağını, toplanan paraların da hemen orada İ'âne-i Muhacirin Komisyonu'na teslim edileceğini bildirmiş, ⁽⁶⁾ başka bir yazısında muhacirlerin yerleştirilme ve beslenme meselesi için kurulan komitenin görev bölümünden bahsedip, komisyonun çeşitli komitelere ayrıldığını belirterek her komitenin vazifelerini tanıtmıştır. "Mekteb-i Sultani Müdürü İzzetlü Ali Suavi Efendi'nin Muhacirin İskân ve İaşesi Hakkın da Tanzim Ettiği Bir Layihadır" başlığı ile sunulan bu yazı Vakit Gazetesi'nin 644 nolu ve 11 Ağustos 1877 tarihli sayısında neşrolunmuştur.⁽⁷⁾ Ali Suavi Efendi ayrıca Mekteb-i Sultani öğrencileri arasında bir yardım kampanyası başlatmış, kampanya neticesinde 25 çuval içerisinde 2995 parça çeşitli giyecek eşya toplanmış ve muhacirler için gönderilmiştir.⁽⁸⁾

b. Mithat Paşa'nın İngiltere'ye Yardım Çağrısı

Mithat Paşa, İngiltere gazetelerinden "Daily Telegraph"a yayınlanması için bir mektup göndererek, bu mektupla muhacirlerin acıklı halini İngilizler'e aksettirip onları yardıma davet etmiştir.⁽⁹⁾

c. Muhacir Vekillerinin İngiltere'den Yardım Çağrısı

İngiltere daha göçün yeni başladığı sıralarda muhacirlere yardımda bulunmuş, hatta bu yardımlarından dolayı İstanbul'un Müsmüman ahalisi tarafından Londra'ya bir teşekkürnâme gönderilmişti.⁽¹⁰⁾ Mithat Paşa'nın yardım çağrısından sonra da Rumeli Muhacirleri vekilleri, İngiltere'nin Dışişleri Bakanlığı'na, Lordlar Kamarası'na ve Parlamentosu'na çektikleri telgraf ile muhacirlerin hal-i pürmelâllerini gerçek şekilde anlatmak istemiş ve yardım talebinde bulunmuşlardır.⁽¹¹⁾

6- *Basîret*, 27 Ramazan 1294, 23 Eylül 1293, Nr.2220, S.3, St.3

7- Hüseyin Çelik, *Ali Suavi Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1991, S.255 (İ.Ü.S.B.E. Ba sılmamış Doktora Tezi).

8- *Basîret*, 10 Şaban 1294, 7 Ağustos 1293, Nr.2178, S.3, St.2

9- *Basîret*, 6 Safer 1295, 28 Kânûnisânî 1293, Nr.2345, S.1, St.5

10- *Basîret*, 11 Zilkade 1294, 5 Teşrînisânî 1293, Nr.2262, S.1, St.4

11- *Basîret*, 27 Rebîülâhîr 1295, 18 Nisan 1294, Nr.2425, S.1, St.3

Basîret, 28 Rebîülâhîr 1295, 19 Nisan 1294, Nr.2426, S.1, St.5-6

2. Yapılan Yardımlar

Göçlerin başlamasından itibaren gittikçe çoğalan göçmen nüfusun yiyecek, içecek barınma gibi temel ihtiyaçları olmakla beraber, bu ihtiyaçların karşılanması, göçmenlerin İstanbul'dan taşraya sevki için de büyük meblağlar da nakit paraya ihtiyaç vardı. Hükümet muhacirler için bir miktar tahsisat ayırmıştı, fakat bu kâfi gelmeyecek ve hayırsever halkın yardımlarına müracaat edilecek, belirli bir süre sonra bunlar da yetmeyecekti. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'da muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için savaşıırken, cephede de Rus orduları ile savaşıyordu. Yardımların yetmeyeceği de anlaşılınca bir takım etkinlikler düzenlenip nakit sıkıntısı giderilmeye çalışılmıştır. Muhacirlerin ihtiyaçları için sağlanan yardımlar şunlardır:

a. Nakdi Yardımlar:

Nakdî ve aynî yardım yapanların isim-şöhret ve ne miktar yardım yaptıklarını kronolojik olarak vermekle iktifa edeceğiz.

Ferikan-ı Kiram'dan İbrahim Paşa'nın zevcesi hanımedefendi tarafından 800 kuruş kaime,⁽¹²⁾

Aydın Demiryolu Kumpanyası Direktörü Mösyö Pörsir, Kumpanya namına 13 bin kendi namına 1300 kuruş ve yardımcısından da 650 kuruş,⁽¹³⁾

Avusturya Devleti teb'asından Dalmaçya'lı Mösyö Pasko Bayacu 6500 kuruş,⁽¹⁴⁾

Şehzade Reşad Efendi tarafından 6250 kuruş ve Şehzade Kemaleddin Efendi tarafından 10586 kuruş,⁽¹⁵⁾

Sinop'un yardımsever memur ve ahalisinden 13 bin kuruş, ayrıca tüccar Hacı Emin Efendi'den 650 kuruş,⁽¹⁶⁾

İngiltere asilzadelerinden Sir James Long tarafından 50 Osmanlı Lirası,⁽¹⁷⁾

Ardahan ve civarındaki altı tabur Nizamiye Askerleri ile Urfa Süvari Muavenesi neferleri ve bütün zabıtları ile Miralay Hasan Beyefendi, Mutasarrıf ve bazı Mülkiye memurları tarafından 14216 kuruş,⁽¹⁸⁾

12- *Basîret*, 25 Receb 1294, 23 Temmuz 1293, Nr.2165, S.3, St.4

13- *Basîret*, 26 Receb 1294, 24 Temmuz 1293, Nr.2166, S.2 St.5-6

14- *Basîret*, 3 Şaban 1294, 31 Temmuz 1293, Nr.2172, S.2, St.6

15- *Basîret*, 5 Şaban 1294, 2 Ağustos 1293, Nr.2174, S.2, St.3

16- *Basîret*, 7 Şaban 1294, 4 Ağustos 1293, Nr.2176, S.3, St.4

17- *Basîret*, 16 Şaban 1294, 13 Ağustos 1293, Nr.2183, S.3, St.5

18- *Basîret*, 2 Ramazan 1294, 29 Ağustos 1293, Nr.2197, S.3, St.4-5

İngiliz asilzadelerenden olan Sir James Long tarafından daha önce vermiş olduğu 50 Osmanlı Lirası'na ilaveten bir daha 50 Osmanlı Lirası,⁽¹⁹⁾

Sadrazam (isimsiz) tarafından 12 bin ve Hariciye Nazırı Server Paşa tarafından 5005 kuruş ve bir o kadar verileceği vaadi,⁽²⁰⁾

Adalar'daki hayırseverler tarafından toplanan 9500 kuruş, Rumeli Demiryolu İşletme İdaresi memurları tarafından 29250 kuruş,⁽²¹⁾

Şirket-i Hayriye idaresi tarafından 60, Güşe Sarrafânı Kethüdası tarafından 20 adet yüzlük kaime,⁽²²⁾

Rumeli Demiryolları Müteahhiti Baron Hirsh tarafından 200 Lira,⁽²³⁾

Bab-ı Vala-yı Seraskeri'ye memur bütün Ferikan-ı İzam, Rical-i Kiram, Zabitan, Hülefa-yı Aklam ve Levazım-ı Cünüdiye müteahhitleri tarafından 1.752.565 kuruş,⁽²⁴⁾

İtalya'nın Roma şehrinden bir kadın tarafından iki defada 2736, Midilli Adası'ndan olup Paris'te bulunan Lambye tarafından 2000 ve Marsilyalı Jean Plan tarafından 100 Frank ayrıca Viyana Doktorlarından Zuzandor tarafından 5 filorin,⁽²⁵⁾

Şehr-i Zur sancağı tarafından 4031 kuruş,⁽²⁶⁾

Yine Şehr-i Zur Sancağı hayırseverleri tarafından 3925 kuruş. Hamid Sancağı'na bağlı Yalvaç Kazası ahalisi tarafından 20 adet yüzlük Kaime,⁽²⁷⁾

Muzıka-ı Hümayun Kaimmakamları'ndan Rıfat Bey tarafından 2918,5 kuruş,⁽²⁸⁾

Beypazarı Kazası hayırseverleri tarafından 412,5 kuruşluk sim mecidiye ile 9448,5 kuruş ve Çerkes Kazası hayırseverleri tarafından 5250 kuruş,⁽²⁹⁾

19- *Basîret*, 4 Ramazan 1294, 31 Ağustos 1293, Nr.2199, S.2, St.5

20- *Basîret*, 19 Ramazan 1294, 15 Eylül 1293, Nr.2212, S.3, St.4

21- *Basîret*, 27 Ramazan 1294, 23 Eylül 1293, Nr.2220, S.3, St.3

22- *Basîret*, 10 Şevval 1294, 6 Teşrinievvel 1293, Nr.2232, S.2, St.5

23- *Basîret*, 19 Şevval 1294, 15 Teşrinievvel 1293, Nr.2241, S.2, St.2

24- *Basîret*, 30 Şevval 1294, 26 Teşrinievvel 1293, Nr.2252, S.3, St.4

25- *Basîret*, 30 Şevval 1294, 26 Teşrinievvel 1293, Nr.2252, S.3, St.4-5

26- *Basîret*, 17 Zilkade 1294, 11 Teşrinisanı 1293, Nr.2268, S.2, St.5

27- *Basîret*, 20 Zilkade 1294, 14 Teşrinisanı 1293, Nr.2271, S.4, St.1

28- *Basîret*, 22 Zilkade 1294, 16 Teşrinisanı 1293, Nr.2273, S.3, St.4

29- *Basîret*, 2 Zilhicce 1294, 26 Teşrinisanı 1293, Nr.2283, S.3, St.5

Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından 500 adet Osmanlı Lirası ile birlikte ambarrında mevcut 7-8 bin kıyye bulgur, ⁽³⁰⁾

Sabık Basra Valisi Devletlü Nasır Paşa tarafından 1000 adet yüzlük kaime, ⁽³¹⁾

Asâkir-i Şahane'den yüzbaşı rütbesine kadar olan zabitan ve Ümera-ı Askeriye ile Nizamiye Aklamı memurları maaşlarının %15'i ile, Evkaf-ı Hümayün memurları maaşlarının %10'u, ⁽³²⁾

Sultan II. Abdülhamid tarafından 25 bin kuruş, ⁽³³⁾

Devletlü Cemile Sultan'ın Kethüdası Refik Beyefendi tarafından 10 yüzlük kaime, Tophane-i Amire Müşiri Mahmud Paşa'nın Kethüdası İzzet Efendi tarafından yüzlük kaime, yine Cemile Sultan'ın Baş Ağası Halid Ağa tarafından 5 yüzlük kaime, Ticaret Muhasebecisi Bekir Beyefendi tarafından 2 yüzlük kaime ve İsmail Beyefendi tarafından 2 yüzlük kaime, ⁽³⁴⁾

Karayaka koyun tüccarlarından toplam 54 yüzlük kaime, ⁽³⁵⁾

Kadıköylü Hurdacıyan Kirkor tarafından 10 yüzlük kaime, ⁽³⁶⁾

Bazı tekkelerden 4200 kuruş, ⁽³⁷⁾

Nizamiye Tahsilat Komisyonu azasından Kaimmakam Abdülcabbar Bey tarafından her ay 400 kuruş, ⁽³⁸⁾

Ankara Vilayeti hayırseverleri tarafından 15 bin, Kırşehir ahali-i hamiyetmendani tarafından 5 bin kuruş, ⁽³⁹⁾

Sivas ahali-i hayırseverleri tarafından 54 bin kuruş, ⁽⁴⁰⁾

30- *Basîret*, 13 Muharrem 1295, 5 Kânûnisânî 1293, Nr.2322, S.2, St.1

31- *Basîret*, 13 Muharrem 1295, 5 Kânûnisânî 1293, Nr.2322, S.1, St.5

32- *Basîret*, 14 Muharrem 1295, 6 Kânûnisânî 1293, Nr.2323, S.2, St.4

33- *Basîret*, 14 Muharrem 1295, 6 Kânûnisânî 1293, Nr.2323, S.2, St.2-3

34- *Basîret*, 15 Muharrem 1295, 7 Kânûnisânî 1293, Nr.2324, S.1, St.6

35- *Basîret*, 26 Muharrem 1295, 18 Kânûnisânî 1293, Nr.2335, S.3, St.6

36- *Basîret*, 28 Muharrem 1295, 20 Kânûnisânî 1293, Nr.2337, S.2, St.4

37- *Basîret*, 5 Safer 1295, 27 Kânûnisânî 1293, Nr.2344, S.1, St.4

38- *Basîret*, 15 Safer 1295, 6 Şubat 1293, Nr.2354, S.1, St.2

39- *Basîret*, 19 Safer 1295, 10 Şubat 1293, Nr.2358, S.2, St.2-3

40- *Basîret*, 12 Rebîülâhir 1295, 3 Nisan 1294, Nr.2410, S.3, St.1

Bartın kazası hayırsever ahalisi tarafından 100 adet yüzlük kaime,⁽⁴¹⁾ olmak üzere nakten yardım etmişlerdir.

b. Aynı Yardımlar:

Aynıyardımlar, genellikle giyecek yardımları, gıda ve eşya yardımı türündendi.

Merhum İsmail Adil Paşa'nın kerimesi hanımefendi tarafından 57 parça çeşitli eşya,⁽⁴²⁾

Mekteb-i Sultani müdürü Ali Suavi ve mektebin öğrencileri tarafından 25 çuval içinde toplam 2995 parça çeşitli elbise,⁽⁴³⁾

Devletlü Rıza Paşa'nın hanımı, İsmetlü hanımefendi tarafından 154 parça çeşitli eşya,⁽⁴⁴⁾

Büyükada sakinlerinden ve yardımsever Madam Karsitdi Trakir Polo tarafından 200 takım eşya ile beraber 100 adet yirmilik kaime,⁽⁴⁵⁾

Devletlü Fatıma Sultan tarafından 200 parça çeşitli eşya ve giyecek,⁽⁴⁶⁾

Umum Kasab Esnafı Kethüdası Hüseyin Efendi tarafından 70 parça çeşitli eşya,⁽⁴⁷⁾

Hariciye Nazırı Server Paşa hanımı tarafından 262 parça eşya ve elbise,⁽⁴⁸⁾

Devletlü Cemile Sultan tarafından 1131 parça muhtelif eşya ve elbise,⁽⁴⁹⁾

Rumeli Demiryolları Müteahhit'i Baron Hirsh tarafından bir haylice kışlık elbise,⁽⁵⁰⁾

Mısır Hidiv'i hanımları ve kızlarının yardımları;

41- *Basîret*, 14 Cemaziyelevvel 1295, 4 Mayıs 1294, Nr.2441, S.3, St.6

42- *Basîret*, 5 Şaban 1294, 2 Ağustos 1293, Nr.2174, S.2, St.3

43- *Basîret*, 10 Şaban 1294, 7 Ağustos 1293, Nr.2178, S.3, St.2

44- *Basîret*, 21 Şaban 1294, 18 Ağustos 1293, Nr.2188, S.1, St.6

45- *Basîret*, 26 Şaban 1294, 23 Ağustos 1293, Nr.2192, S.3, St.2

46- *Basîret*, 30 Şaban 1294, 27 Ağustos 1293, Nr.2195, S.3, St.6

47- *Basîret*, 14 Ramazan 1294, 10 Eylül 1293, Nr.2207, S.2, St.6

48- *Basîret*, 19 Ramazan 1294, 15 Eylül 1293, Nr.2212, S.3, St.4

49- *Basîret*, 9 Şevval 1294, 5 Teşrinievvel 1293, Nr.2231, S.2, St.1

50- *Basîret*, 15 Şevval 1294, 11 Teşrinievvel 1293, Nr.2237, S.2, St.4

Devletlü Birinci Hanımefendi tarafından 700 parça çeşitli elbise ve eşya, Devletlü ikinci Hanımefendi tarafından 628 parça elbise, Devletlü Üçüncü Hanımefendi tarafından 777 adet çeşitli elbise, Devletlü Dördüncü Hanımefendi tarafından 200 takım elbise., Hidiv'in kızı Devletlü Tevhide Hanımefendi tarafından 300 takım elbise, Hidiv'in diğer kızı Devletlü Fatıma Hanımefendi tarafından da 2095 parça muhtelif eşya ve elbise,⁽⁵¹⁾

Mısır Hidiv'i Validesi Hanımefendi tarafından 52 sandık içerisinde 9495 parça çeşitli eşya ve giyim malzemesi,⁽⁵²⁾

İngiliz soylularından bir Hanımefendi tarafından gönderilen bir gemi dolusu çeşitli eşya ve elbise,⁽⁵³⁾

Asâkir-i Mülkiye Birinci Alay Jurnal Baş Çavuşlarından İbrahim Edhem Efendi tarafından birinci defada bir keçe, ikinci defada 9 çift çorap bir çift terlik, bir bardak, 3 testi, 3 mangal, 3 gömlek, 4 entari, 2 don, 5 yemeni ve 16 takke, üçüncü defada 8 çift çorap, iki hırka, bir entari ve iki gömlek,⁽⁵⁴⁾

Sultan II. Abdülhamid tarafından 49 sandık dolusu yani 2000 kıyye kavurma,⁽⁵⁵⁾

İskenderiye'de hayırsever tüccarlardan Rüstem Efendi himayesinde kurulan komisyon tarafından 390 parça muhtelif eşya ve giyim maddesi,⁽⁵⁶⁾

Baron Hirsh'in vekili Şövalye Divneciyanne tarafından 600 parça çeşitli eşya ile 3000 kıyye kömür,⁽⁵⁷⁾

Cemiyet-i İsrailiye tarafından 80 büyük hırka, 150 orta hırka, 150 adet küçük hırka ile 160 büyük çorap ve 600 adet orta çorap,⁽⁵⁸⁾

51- *Basîret*, 17 Zilkade 1294, 11 Teşriniani 1293, Nr.2268, S.2, St.4

52- *Basîret*, 19 Zilkade 1294, 13 Teşrinisânî 1293, Nr.2270, S.3, St.2-3

53- *Basîret*, 3 Zilhicce 1294, 27 Teşrinisanı 1293, Nr.2284, S.2, St.3

54- *Basîret*, 13 Muharrem 1295, 5 Kânûnisânî 1293, Nr.2326, S.1, St.6

Basîret, 17 Muharrem 1295, 9 Kânûnisânî 1293, Nr.2326, S.3, St.4

Basîret, 28 Muharrem 1295, 20 Kânûnisânî 1293, Nr.2337, S.2, St.4-5

55- *Basîret*, 27 Muharrem 1295, 19 Kânûnisânî 1293, Nr.2348, S.1, St.5.

56- *Basîret*, 9 Safer 1295, 31 Kânûnisânî 1293, Nr.2348, S.4, St.1.

57- *Basîret*, 9 Safer 1295, 31 Kânûnisânî 1293, Nr.2348, S.4, St.1

58- *Basîret*, 12 Safer 1295, 3 Şubat 1293, Nr. 2351, S.3, St.2.

Trablusgarb'ın yardımsever ahali tarafından 174 parça çeşitli eşya ve elbise, ⁽⁵⁹⁾ olmak üzere aynı olarak yardım etmişlerdir.

Bunlardan başka bazı yabancı devlet adamları da yardımda bulunmuştur. Almanya İmparatoru 10 bin Frank göndermiş, ⁽⁶⁰⁾ Alman Sefiri de 670 parça eşya ve elbiseyle birlikte 1000 Frank yardımda bulunmuş, ⁽⁶¹⁾ ayrıca Fransa Dışişleri Bakanlığı 5 bin Frank, İçişleri Bakanlığı 10 bin Frank, Mareşal Mac Mahon'un eşi 2 bin Frank ve Dışişleri Bakanı Mösyö Varnigton da 500 Frank yardım da bulunmuşlardır. ⁽⁶²⁾ İngiltere'nin İstanbul Sefiri Mösyö Layard bin lira yardım etmiş, ⁽⁶³⁾ İran'ın İstanbul Sefiri Devletlü Muhsin Han tarafından 100 hırka, 100 kıyye ekmek ve bazı hayırsever İran halkı tarafından 23 yorgan, 9 top amerikan bezi, 80 çift çorap, toplam 121 parça, ⁽⁶⁴⁾ eşya ve giyecek yardımı yapılmış, Macar Milleti de 5844 Florin yardım göndermekle kalmayıp bir gemi dolusu zahire göndereceklerini vaad etmişlerdir. ⁽⁶⁵⁾

Bu arada Macarlar muhacirlere yardım için Peşte'de "Bazaar Oriental" ismiyle bir Şark Pazarı açıp, bu pazarda satılacak malların muhacir malı ve el işi olması ve elde edilecek gelirin de muhacirler için harcanacağını Basîret vasıtası ile kamuoyuna duyurmuşlardır. ⁽⁶⁶⁾

Bütün bu komisyonlar vasıtası ile yardım edenlerin yanında, muhtaç durumdaki muhacirlere anında direkt yardım edenleri de unutmamak gerekir.

c. Fıtır Sadakası'nın Muhacirlere Tahsisi

Ramazan Ayı'nın sonuna yetişip kendisine yetecek miktar maldan biraz fazlasına sahip olan her hür Müslüman için verilmesi vacip olan Fıtır sadakasının ⁽⁶⁷⁾ 1294 Hicri yılı Ramazanı'nda muhacirler için toplanmasının, muhacirlerin gereksinimlerine büyük katkıda bulunacağını, fitresini bu yolda verenlerin de büyük ecre nail olacaklarını izah ederek, Müsümanların fitrelerini muhacirlere vermesini teklif eden yazı Basîret'te

59- *Basîret*, 24 Rebülâhir 1295, 15 Nisan 1294, Nr.2422, S.4, St.1.

60- *Basîret*, 11 Safer 1295, 2 Şubat 1293, Nr.2350, S.1, St.4.

61- *Basîret*, 29 Rebülâhir 1295, 20 Nisan 1294, Nr.2427, S.2, St.4.

62- *Basîret*, 24 Safer 1295, 15 Şubat 1293, Nr. 2363, S.1, St.1-2

63- *Basîret*, 11 Safer 1295, 2 Şubat 1293, Nr.2350, S1, St.4

64- *Basîret*, 20 Muharrem 1295, 12 Kânûnisânî 1293, Nr.2329, S.2, St.1

Basîret, 25 Muharrem 1295, 17 Kânûnisânî 1293, Nr. 2334, S.4, St.4

65- *Basîret*, 23 Zilkade 1294, 17 Teşrinisânî 1293, Nr.2274, S.1, St6

66- *Basîret*, 29 Safer 1295, 20 Şubat 1293, Nr.2368, S.2, St.3-4

67- Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul 1970, S.361

çıkmişti. (68) gerçekten de Ramazan Ayı'nın sonun da verilen fitrelerin muhacirler için bir merkezde toplanması ile giderlerin bir kısmı karşılanabilirdi.

Yapılan teklif semeresiz kalmamıştı. 3 gün sonraki resmi ilanla Sultan II. Abdülhamid'in ve Saray'da çalışan herkesin fitresini muhacirlere vereceği, bundan başka halkın da fitresini rahatlıkla verebilmesi ve verilen sadakaların kabulü, toplanması ve dağıtımı için Bab-ı Fetva'da bir heyetin teşkili için Padişah tarafından irade çıkarılmış, bunun üzerine Ders Vekili Halil Efendi, Meclis-i Eytam Reisi Halid Efendi, Sadreyn Müsteşarı Mehmed Tevfik Efendi, Meclis-i Tedkikat azasından Ali Haydar Efendi, Eminü'l-Fetva Ömer Hilmi Efendi, Galata Kadısı Nehiciddin Efendi ve Ders-i amm İlyas Efendi'den kurulu, Daire-i Fetva'da Buhar-î Şerîf odasına bir cemiyet teşkil edilmişti. Cemiyet, hemen çalışmalara başlamış ve bazı selatin ve mahalle camilerinde birer şube açarak, herkesin verdiği fitreyi ayırıp ve bir kağıda koyup, üzerine ismini yazdıktan sonra mühürlü sandığa atmasını öğütlemiştir. Sadaka-i fitrin toplanması için tertip edilen şubeler şunlardı: Ayasofya Camii, Sultan Ahmed, Bayezid, Şehzade, Süleymaniye, Fatih, Hırka-i Şerif, Sultan Selim, Aksaray'da Yeni Valide Camii, Yeni Camii, Eyüb, Arab Camii, Kılınc Ali Paşa, Beşiktaş, Bebek, Rumeli Hisarı, Mirgün, Yeniköy, Sarıyar, Beykoz, Kanlıca, Anadolu Hisarı, Kandilli, Çengelköy, Beylerbeyi, Üsküdar'da Atik Valide Camii, Üsküdar'da Yeni Camii ve Kadı Karyesi.(69) Fıtır Sadakası geliri ile ilgili herhangi bir kayıta rastlamadık.

Kurban Bayramı münaasebeti ile Ali Efendi (Basiretçi), kurban etlerinin muhacirler için toplanmasını teklif etmişse de, kurban etlerinin Asâkir-i Şahane için kavurma yaptırılacağı açıklanarak bu işten muhacirler için fazla bir fayda sağlanamamıştır.(70)

d. İmarat-ı Amire'deki Aşure Bedelinin Muhacirlere Tahsisi

Her sene geleneksel hale gelmiş olan ve Muharrem Ayı'nda medrese talebele-ri ve cami hademelerinin İmarat-ı Amire'de tabh ettirdikleri aşûreden Muharrem 1295 yılında feragat edilerek bunun masrafı olan 31 bin kuruşun muhacirlerin ihtiyaçları için kullanılmasına muvafakat edilmiştir. Bununla beraber Evkaf-ı Hümayun memurları ma-aşlarının onda biri olan 18730 kuruşu da muhacirlere tevdi etmişlerdir.(71)

68- *Basîret*, 22 Ramazan 1294, 18 Eylül 1293, Nr.2215, S.2, St4

69- *Basîret*, 25 Ramazan 1294, 21 Eylül 1293, Nr.2218, S.1, St.3-4-5

70- *Basîret*, 3 Zilhicce 1294, 27 Teşrinisânî 1293, Nr.2284, S.3 St.2

71- *Basîret*, 17 Muharrem 1295, 9 Kânûnisânî 1293, Nr.2326, S1, St.2

e. Karaköy Köprüsü Gelirinin Muhacirlere Tahsisi

Muhacirlerin iâşesine katkıda bulunmak için Karaköy Köprüsü mürûriyesine bir misli zam yapılmıştı.⁽⁷²⁾ Böylece elde edilecek gelirle muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması düşünülmüşse de, Ali Efendi, bu zam neticesinde günlük 12 bin kuruş hasılat elde edilebildiğini, halbuki muhacirlerin ihtiyaçlarını defetmek için günde en az 200 bin kuruşa ihtiyaç olduğunu belirtip, geçici olarak Varaka-i Sahiha fiyatına bir misli, ayrıca Şirket-i Hayriye ve Derûn-ı Köprü vapurlarına münasip zamlar yapılmasını teklif etmiştir.⁽⁷³⁾ (Daha önce Şirket-ı Hayriye ve Derûn-ı Köprü vapurları biletlerine onar para zam yapıp, elde edilecek gelirin muhacirler için kullanılacağı haber verilmişse de anlaşılacağı üzere bu zam yapılmamıştır.)⁽⁷⁴⁾

f. İthal Mallara Muhacirler için % 2 Zam Teşebbüsü

İstanbul'daki 100 binin üzerindeki muhaciri beslemek, barındırmak ve sevketmek için çaba harcayan Hükümet, yeni yeni formüllerin bulmak için çırpınıyordu. İşte ithal mala %2 zam yapılması teşebbüsü de bu arayıştan doğmuştur. Yalnız, yabancı devletlerin bazıları bu uygulamaya pek yanaşmıyor ancak İstanbul'daki yabancı misyon şefleri bu zammın muhakkak yapılması için çaba sarfediyordu. Bu teşebbüsün başarısız olması için bir tek devletin hayır demesi yetiyordu. Herşeye rağmen bu gelir karşılık gösterilerek Mösyö Zarifi'den 1 milyon lira borç istenip, 300 bin lirasının peşin alınacağı bildirilmiştir.⁽⁷⁵⁾

3. Diğer Yardım Faaliyetleri

a. Mevlid Tertibi:

Muhacirlerin i'ânesi için yapılan faaliyetlerden biri Sultan II. Abdülhamid'in iradesi neticesinde tertip edilen Mevlid-i Şerif kıraatıdır. 1878 Mart'ının 20, 22 ve 24. günlerinde Bayezid Camii Şerifi'nde okutulmak üzere tertip edilen Mevlid için 10, 20, 50 ve 100'er kuruşluk davetiyeler bastırılmış ve bilhassa bütün Devlet Daireleri'ne gönderilmiştir.⁽⁷⁶⁾ Bu kampanya sayesinde pek çok kişi ve kuruluş muhacirlere yardım etmiştir. Mekteb-i Sanayi memurları,⁽⁷⁷⁾ muhtelif esnaf grupları, devlet adamları, İstanbul

72- *Basîret*, 6 Rebîülâhir 1295, 28 Mart 1294, Nr.2404, S.1, St.3-4

73- *Basîret*, 3 Cemaziyelevvel 1295, 23 Nisan 1294, Nr.2430, S.2-3 St.6-1

74- *Basîret*, 21 Ramazan 1294, 17 Eylül 1293, Nr.2214, S.1, St.5

75- *Basîret*, 12 Cemaziyelevvel 1295, 2 Mayıs 1294, Nr.2439, S.1, St.1-2

76- *Basîret*, 24 Safer 1295, 15 Şubat 1293, Nr.2363, S.2, St.1-2

77- *Basîret*, 8 Rebîülevvel 1295, 28 Şubat 1293, Nr.2376, S.2, St.5

dışından pek çok hayırsever tarafından davetiyeler satın alınmıştır.⁽⁷⁸⁾

Meclis-i Meb'usan'da kurulan İ'âne-i Muhacirin Encümeni tarafından ve Padişah'ın taht-ı riyasetinde tertip edilen bu Mevlid-i Şerif kıraati neticesinde toplam olarak 549.757 kuruşluk bir gelir edilmiştir.⁽⁷⁹⁾

b. Konser Tertibi:

Muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan faaliyetlerden bir diğeri konser tertibidir. Padişah'ın himayesinde ve Necip Paşa'nın başkanlığında bir komite teşkil edilmiş⁽⁸⁰⁾ ve iki konser tertibi kararlaştırılmıştır. Konserlerin verileceği yer olarak Pangaltı'da bulunan Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye'deki Daire-i Hümayun seçilip, duhuliyeye biletlerinin fiyatı da üç yüzlük kaime olarak tesbit edilmişti.⁽⁸¹⁾ Konserlerin ilkinin 12 Nisan 1878'de tertibi ilan edilmiştir.⁽⁸²⁾ Tertip edilen ilk konseri beşyüz kişiyi aşkın topluluk takip etmiş, Necip Paşa'nın Sultan II. Abdülhamid namına tertip ettiği marşı Muzıka-i Hümayun orkestrası icra ettikten sonra iki gayr-i müslim kadının piyano çalmasının ardından Muzıka-i Hümayun Binbaşlıları'ndan Dussab Efendi piyano ile orkestraya eşlik ederek icra-yı ahenk eylemişlerdir. Daha sonra sahneye çıkan Muzıka-i Hümayun Yüzbaşlıları'ndan Safvet Bey bir opera bestesini fülüt ile mahirane bir şekilde çalmıştır.⁽⁸³⁾ İkinci konser de aynı binada ve bu sefer ilkinden daha fazla bir topluluğun katılımıyla yapılmış, özellikle kırktan fazla Rus zabiti iştirak etmiştir. Bu konserde de Padişah'a ait hususi İnce Saz Takımı ile Muzıka-i Hümayun Muallimi Gavatello Paşa'nın yönettiği orkestra seyircilere yerli yabancı şarkılar dinletmişlerdir.⁽⁸⁴⁾ Bu faaliyetten ne kadar gelir sağlandığına dair bir kayıta rastlanmamakla beraber ortalama 1300 kişinin katıldığı hesap edersek, bir kişi üç yüzlük kaime olmak üzere ortalama 3900 yüzlük kaime gelir elde edildiğini söyleyebiliriz.

78- *Basîret*, 9 Rebiülevvel 1295, 1 Mart 1294, Nr.2377, S.3, St.3

Basîret, 11 Rebiülevvel 1295, 3 Mart 1294, Nr.2379, S.2, St.1-2

Basîret, 13 Rebiülevvel 1295, 5 Mart 1294, Nr.2381, S.3, St.2

79- *Basîret*, 7 Rebîülâhir 1295, 29 Mart 1294, Nr.2405, S.3, St.6

80- *Basîret*, 7 Rebiülevvel 1295, 27 Şubat 1293, Nr.2375, S.1, St.6

81- *Basîret*, 2 Rebîülâhir 1295, 24 Mart 1294, Nr.2400, S.2, St.2

82- *Basîret*, 7 Rebîülâhir 1295, 29 Mart 1294, Nr.2405, S.3, St.6

Basîret, 10 Rebîülâhir 1295, 1 Nisan 1294, Nr.2408, S.4, St.1

83- *Basîret*, 10 Rebîülâhir 1295, 1 Nisan 1294, Nr.2408, S.1, St.4-5-6

84- *Basîret*, 13 Rebîülâhir 1295, 4 Nisan 1294, Nr.2411, S.2, St.3-4

c. Tiyatro Tertibi:

Bahsini edeceğimiz tiyatro tertibinden çok önce Beyoğlu'ndaki bir gazinoda hasılatı muhacirlere dağıtılmak üzere "Leblebici Hor Hor" isimli bir oyun sahneye konmuş idi.⁽⁸⁵⁾

Daha sonra artan muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere düzenlenen mevlid-i şerif ve konserden başka bir diğer organizasyon da yine tiyatrodur. Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın himayesinde ve Hademe-i Hassa-i Şahane Feriki Necip Paşa'nın başkanlığında teşekkül eden komite tarafından 17 Mayıs 1878 Tarihinde Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu'nda " Bir Yeni Facia " isimli muhacirlerin halini dramatize eden bir oyunun sahneye konacağı ilan edilmişti. Komite, azaları şunlardır: Reis; Hademe-i Hassa-i Şahane Feriki Necip Paşa, Bank-ı Osmani Müdürü Von Hara, Hariciye Politika Ciheti Kalemî Serhalifesi Feridun Bey, Bank-ı Osmani Sermütercimi Agop Efendi, Sabık Takvim-i Vakayi Muharriri Nazım Bey, Hariciye Hulefası'ndan Reşat Bey, Doktor Margosyan Efendi ve Mösyö Vizental'dir.⁽⁸⁶⁾ Muhtelif haberler ile tiyatroya devlet adamlarının ve yabancı misyon şeflerinin de geleceğini belirten " Basîret," hayırseverlerin de o akşam tiyatroya teşrifini istemiştir.⁽⁸⁷⁾

Ali Efendi (Basiretçi) de o akşam tiyatroya gidenlerden olup, bir ailenin göç esnasında uğradıkları zulmü ve perişanlıkları anlatan oyunu çok beğendiğini ve bütün sandalyelerin dolu olduğunu belirtmiştir.⁽⁸⁸⁾ Bu tiyatro tertibinden ne kadar gelir elde edildiğine dair bir kayıta rastlayamadık.

85- *Basîret*, 23 Şaban 1294, 20 Ağustos 1293, Nr.2189, S.3, St.1

86- *Basîret*, 5 Cemaziyelevvel 1295, 25 Nisan 1294, Nr.2432, S.3, St.4

Basîret, 11 Cemaziyelevvel 1295, 1 Mayıs 1294, Nr.2438, S.1, St.2-3

87- *Basîret*, 13 Cemaziyelevvel 1295, 3 Mayıs 1294, Nr.2440, S.2, St.6

Basîret, 14 Cemaziyelevvel 1295, 4 Mayıs 1294, Nr.2441, S.1, St.5

88- *Basîret*, 17 Cemaziyelevvel 1295, 7 Mayıs 1294, Nr.2444, S.3, St.3-4

V.BÖLÜM

A.MUHACİRLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

1.Yevmiye Dağıtımında Aksaklıklar

Daha önce bahsettiğimiz komisyonlar, muhacirlerin bütün ihtiyaçlarını gidermek için çalışıyor, iskân, sağlık, sevkiyat ve yevmiye gibi meselelerle uğraşıyorlardı.

Muharebe bitinceye kadar İdare-i Muhacirin Komisyonu ile İskân-ı Muhacirin Komisyonu organizasyonunda muhacirlere kişi başına ikişer kuruş yevmiye verilmiş, savaş sonrası ise bu yevmiyenin 40 paraya indirilmesine teşebbüs edilmişti. Muhacirler'in İstanbul'a gelmelerinden 28 Temmuz 1878 tarihine kadar Şehremaneti'nden göçmen komisyonlarına 15 milyon kuruş yevmiye bedeli aktarılmıştır.⁽¹⁾ Ancak yevmiye dağıtımında bir çok karışıklıklar olmuş, bazı muhacirler yevmiyelerini alamamış, görevlilerden bazıları dağıtım esnasında kötü davranışlarda bulunmuşlar, nihayetinde de muhacirlerden bazı çocuk ve kadınlar sokaklarda dilenciliğe başlamışlardır.⁽²⁾

Diğer taraftan muhacirlerden yaşları 20 ile 40 arası olanlar askere alınacağından, bunların arasında askere gitmek istemeyenlerin yevmiyelerinin kesileceği İskân-ı Muhacirin Komisyonu tarafından ilan edilmiştir.⁽³⁾

2. Muhacirlerin İstihdam Edilmesi

Komisyonlar muhacirlerin tüketici topluluk olmaktan, maliyenin giderini azaltmak için herhangi bir işte istihdam edilmesi yolu ile kendi kendilerine yetecek duruma gelmelerini sağlamaya çalışmışlardır. İdare-i Muhacirin Komisyonu işe güce yarayacak muhacirlerden bazılarını Hükümet Daireleri'nde istihdam etmişti.⁽⁴⁾

Muhacirin İ'ane Komisyonu talimatnamesinin sekizinci maddesinde " komisyonun, işe güce yarayacakları Daireler'e haber verip, sanat sahiplerine iş bulup boş bırakılmamaları için gayret sarfederek, sanatlarını icra etmek isteyenlere de toplanan paralardan bir miktar akçe verilebileceği " zikredilmiştir.⁽⁵⁾

1- Nedim İpek, A.g.e., S.125-127

2- *Basîret*, 17 Cemaziyelevvel 1295, 7 Mayıs 1294, Nr.2444, S.3, St.1-2

3- *Basîret*, 15 Şevval 1294, 11 Teşrinievvel 1293, Nr.2237, S.3, St.6

4- *Basîret*, 23 Receb 1294, 21 Temmuz 1293, Nr.2164, S.2-3, St.1-2

Basîret, 4 Şaban 1294, 1 Ağustos 1293, Nr.2173, S.3, St.1-2

5- *Basîret*, 23 Receb 1294, 21 Temmuz 1293, Nr.2164, S.2-3, St.6-1

Ayrıca muhacir erkeklerinden 15 yaşına kadar olanlar ile 45 yaşını geçkinlere her gün ekmek verileceği, 15'ten 45 yaşına kadar olanlara da yevmiye ile işlemek üzere iş bulunacağı belirtilmiştir.⁽⁶⁾

Bunlardan başka bazı muhacirler, çifte beygirli körüklü arabaları ile müşteri, tek beygirli arabaları ile yük taşıyorlar, bazıları işportacılık yapıyor ve bazıları da ellerinden gelen sanatları icra ederek ekmek paralarını kazanmak için uğraşmışlardır. Bir kısım muhacirler de Tanzifat İdaresi'nde süpürgeci olarak istihdam olunmuş, muhacirlerin bu yaptıkları Ali Efendi (Basiretçi) tarafından methedilerek anlatılmıştır.⁽⁷⁾

3. Muhacirlerin Elllerinde Bulunan Hayvanlarının Satılması Meselesi

Düşmanın hücumu ile Rumeli'den yerini yurdunu terkedip İstanbul'a doğru göç eden muhacirler yanlarında getirebildikleri kadar kendi hayvanlarını da getirmişler ve muhtaç olduklarından bunları satmak istemişler, fakat piyasayı bilmediklerinden fırsatçılar tarafından kandırılıp değerinin çok altına satmak zorunda kalmışlardır.

Muhacirler yanlarında, büyükbaş ve küçükbaş hayvan,⁽⁸⁾ tavuk, hindi ve kaz gibi kümes hayvanları⁽⁹⁾ ve bilakis Çerkes göçmenleri tarafından pek çok at⁽¹⁰⁾ getirerek bunları satmak istemişler, ilk önceleri bu hayvanları muhtekirlerin ucuza almalarını önlemek için müzayedeler düzenlenmiş,⁽¹¹⁾ fakat, Ruslar ile sulhun sağlanmasından sonra geri dönecek muhacirlerin orada yokluk çekmemeleri için hayvanlarını satmaları men edilmiştir.⁽¹²⁾

4. Muhacirlerin Sağlık Problemleri

Daha çoğu 1877-1878 kışında göç etmek zorunda kalan muhacirler İstanbul'a çok perişan bir halde geliyorlar, gelenler de alelacele öncelikle büyük umumi binalara yerleştiriliyorlardı. Bu yerleştirilenler düzenli olarak başka yerlere nakledilmedikleri gibi temizliğe de riayet edilmiyor, binalar soğuktan dolayı havalandırılmıyor neticede de

6- *Basîret*, 4 Cemaziyelevvel 1295, 24 Nisan 1294, Nr.2431, S.1, St.3

7- *Basîret*, 21 Safer 1295, 12 Şubat 1293, 12 Şubat 1293, Nr.2360, S.3, St.3

Basîret, 28 Safer 1295, 19 Şubat 1293, Nr.2367, S.2, St.5

8- *Basîret*, 26 Receb 1294, 24 Temmuz 1293, Nr.2166, S.2, St.6

Basîret, 1 Safer 1295, 23 Kânûnisânî 1293, Nr.2340, S.2, St.2

9- *Basîret*, 7 Safer 1295, 29 Kânûnisânî 1293, Nr.2346, S.3, St.6

10- *Basîret*, 24 Muharrem 1295, 16 Kânûnisânî 1293, Nr.2333, S.3, St.3

11- *Basîret*, 3 Şaban 1294, 31 Temmuz 1293, Nr.2172, S.3, St.1

12- *Basîret*, 2 Safer 1295, 24 Kânûnisânî 1293 Nr.2341, S.4, St.2

salgın hastalıklar rahat ortam bulup muhacirler arasında hızla yayılıyordu. Bilakis camii-lerde zuhur eden bu tifüs, humma ve tifo gibi bulaşıcı hastalıklar camii dışarlarına taşarak mahallelere de yayılmıştır.⁽¹³⁾

İstanbul, Üsküdar ve Boğaziçi taraflarında bu salgın hastalıklar iyice artarak o derecede de ölümler meydana getirmişti. Ölümünün sebebi hastalıktan başka ilaçsızlık ve doktorsuzluk idi. İşte bu sebepten dolayı Mart 1878'de günde ortalama 400-600 civarında muhacir hayatını kaybediyordu.⁽¹⁴⁾

Yabancı misyon şeflerinin hazırladığı rapor ile şehrin o zaman ki sağlık durumunun ne merkezde olduğu daha iyi anlaşılır. Ocak 1878'den Nisan başlarına kadar muhacirleri tedavi için görevlendirilen 19 rahibe ile 42 doktordan 6 rahibe ile 19 doktor kalmış diğerleri salgın hastalıktan dolayı ölmüşlerdir. Aynı raporda İstanbul'daki 130 bin muhacirinin sevk edilmesi, İstanbul'a Rumeli'den gelmeye hazırlanan muhacirlerin de İstanbul'dan başka bir yere sevk ettirilmesi tavsiye edilmiştir.⁽¹⁵⁾

Muhacir akınının hızlanması ile hasta olanlarının düzenli olarak muayenesini sağlamak için geçici olarak 28 Ocak 1878 tarihinde bir talimat yayınlanarak, doktorların görevlendirileceği yerler, nasıl görev yapacakları, ilaçların alınması vs. hastalıkların tedavisi hakkında bilgi verilmişti.⁽¹⁶⁾ Muhacirin Sıhhiye Komisyonu tarafından muhacir hastaları için toplam 435 doktor görevlendirilmiş,⁽¹⁷⁾ ancak bu doktorların miktarı kafi gelmediğinden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Avrupa'dan getirttiği, henüz kontratları dolmamış ve Rusya ile sulh yapıldığından Beyoğlu'nda oturmakta olan doktorların Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından muhacir hastalarına bakmak üzere tayin ettirilmesi istenmiştir.⁽¹⁸⁾

5. Cenazelerin Defni Meselesi

Salgın hastalıklardan dolayı meydana gelen ölümlerin artması üzerine şehir içinde bulunan mezarlıklar dolmuş, dolan mezarlıklara defn-i envat yasaklanmış olmasına rağmen yine de buralara ölü defnine devam edilmesi şehrin bozuk olan sağlık şartlarını daha da kötüleştirmiştir.

Genellikle Edirnekapı ve Eyüb Kabristanları'na defnedilen mevtalar, muhacir-

13- *Basîret*, 10 Rebîülâhir 1295, 1 Nisan 1294, Nr.2408 S.3, St.1-2

14- *Basîret*, 10 Rebîülevvel 1295, 2 Mart 1294, Nr.2378, S.3, St.2-3

15- *Basîret*, 18 Rebîülâhir 1295, 9 Nisan 1294, Nr.2416, S.1, St.3-4

16- *Basîret*, 28 Muharrem 1295, 20 Kânûnisânî 1293, Nr.2337, S.3-4, St.6-1

17- *Basîret*, 6 Rebîülevvel 1295, 26 Şubat 1293, Nr.2374, S.3, St.3-4

18- *Basîret*, 11 Cemaziyelevvel 1295, 1 Mayıs 1294, Nr.2438, S.1, St.3-4

lerin mezarcılara az para vermesiyle, gelişi-güzel defnediliyorlar hatta bazı cenazelerin ayakları dışarıda kalıyordu.⁽¹⁹⁾ Cenazelerin dolu olan mezarlıklara cenaze defninin yasaklanması, cenaze defni için yeni yerler tesbit edilmiş olmasına rağmen yine defin işine devam edenlere karşı Umum Muhacirin Komisyonu cezai müeyyideler uygulayacağını açıklamış⁽²⁰⁾ fakat bundan bir netice hasıl olmamış yine muhacirler, yasak olan yerlere bu sefer kendileri ölülerini gömmeye çalışmışlar fakat doğru dürüst gömmediklerinden cenazelerin büyük bir kısmı açıkta kalmıştır.⁽²¹⁾

Muhacir cenazeleri meselesi ile Umum Muhacirin Komisyonu bir hayli uğraşmış ve ictimalarının bir kısmında bu meseleyi müzakere etmişlerdir.⁽²²⁾ Aynı şekilde Ali Efendi de bu konuya kamuoyunun dikkatini çekmiştir.⁽²³⁾

6. Şehrin Asayîşi ve Muhacirler

Savaşın başlamasından itibaren İstanbul'da biriken muazzam kalabalık resmi makamların kontrol altında tutabileceği rakamları fazlası ile aşmıştı. Ortalama 150 bin kadar nüfus muhacir, İstanbul nüfusu ile yanyana gelince şehirde asayîşi sağlamak son derece zor bir hale gelmişti.

Muhacirlerin aklıktan ekmekleri yağmalamaktan⁽²⁴⁾ ve Ali Suavi Olayı'ndan başka şehirde asayîşi bozucu herhangi bir olay meydana gelmemiştir. 21 Mayıs 1878 tarihinde Ali Suavi ve Asakir-i Muavene Binbaşılığı'ndan uzaklaştırılmış Boşnak Salih sokaklarda öte beri satan bazı muhacirleri yanına alarak Çırağan Sarayı'nı basmışlar, Asakir-i Nizamiye ve Zabtiye ile Donanma-yı Hümayun'dan sandallarla Asakir-i Bahriye yetişip, baskın yapanlara mukavemet ederek Ali Suavi, Boşnak Salih ve bazı muhacirler öldürülüp olay bastırılmıştır.⁽²⁵⁾

Bundan başka bir de İstanbul ve Bilâd-ı Selase'de ebniye nizamnamesine aykırı olarak bir takım ev inşasına kalkışanlara gerekli ceza verildiği her kim böyle izinsiz inşaat yapanı ihbar ederse ona da ödül verileceği ilan edilmiştir.⁽²⁶⁾

19- *Basîret*, 6 Rebiülevvel 1295, 26 Şubat 1293, Nr.2374, S.3, St.2

20- *Basîret*, 24 Rebiülevvel 1295, 16 Mart 1294, Nr.2392, S.2, St.2-3

21- *Basîret*, 10 Cemaziyelevvel 1295, 30 Nisan 1294, Nr.2437, S.3, St.3

22- (Bkz. Umum Muhacirin Komisyonu)

23- *Basîret*, 6 Rebiülevvel 1295, 26 Şubat 1293, Nr.2374, S.3, St.2

Basîret, 18 Rebülâhîr 1295, 9 Nisan 1294, Nr.2416, S.3, St.1-2

24- *Basîret*, 3 Cemaziyelevvel 1295, 23 Nisan 1294, Nr.2430, S.2, St.6

25- *Basîret*, 20 Cemaziyelevvel 1295, 10 Mayıs 1294, Nr.2447, S.2, St.3

26- *Basîret*, 19 Cemaziyelevvel 1295, 9 Mayıs 1294, Nr.2446, S.3, St.4

B. MUHACİRLERİN ANADOLU'YA SEVKİ

Camilerde ve diğer devlet dairelerinde yoğun şekilde iskân edilen ve gittikçe artan salgın hastalıklar nedeniyle muhacirlerin Anadolu'ya geçici olarak sevki hükümetçe kararlaştırılmış, fakat muhacirlerden bir kısmı buna karşı çıkmış ve gitmek istemişlerdir.⁽²⁷⁾ Hatta umum muhacirler tarafından Sultan II. Abdülhamid'e bir arzual sunularak, durumlarının çok kötü olduğunu, kendilerine hep kötü davranıldığını, cenazelerinin rastgele defnedildiklerini, verilen 2'şer kuruş yevmiyelerin hakâretle verildiğini anlatarak, bu günlerde de salgın ve bulaşıcı hastalıktan korunma maksadıyla hükümet memurlarının muhacir olduğu anlaşılmalardan kim olursa olsun zorla, istif edencesine ve hatta bazen döverek vapurlara yüklediklerini, kendilerinin şimdilik misafir olduklarını günü gelince memleketlerine döneceklerini onun için Anadolu'ya sevk edilmeyip, nakliye masrafıyla İstanbul civarında kendilerine barakalar ve çadırlar yapılmasını istirham etmişlerdir.⁽²⁸⁾

Umum Muhacirin Komisyonu, Şehremini Rasım Paşa ile bu konuyu müzakere etmişler ve muhacirlerin Anadolu'ya sevki için 50 bin liraya ihtiyaç olduğu anlaşılmiş ve bu paranın tedariki için uğraşılmıştır.⁽²⁹⁾ Neticede mart 1878 başlarında muhacirlerden 50 bini Anadolu'ya sevk edilmiş ve sevk edilenlerin sayısı nisan sonlarında 60-70 bine ulaşmıştır.⁽³⁰⁾

C. MUHACİRLERİN GELDİKLERİ YERLERE DÖNME TEŞEBBÜSLERİ

İstanbul'daki muhacirler arasında meydana gelen salgın ve bulaşıcı hastalıklar genel sağlığı bozarak tehlikeli boyutlara ulaştırdı. Muhacirler de böyle bir hâle sebebiyet verdiklerinden üzüyorlar, barış andlaşmasının imzalanmasından sonra tekrar memleketlerine dönüp, tarlalarındaki mahsulü kaldırarak ziyan olmamasını istiyorlardı.⁽³¹⁾ Ali Efendi (Basiretçi) de bunu aynen kabul etmekle kalmayıp muhacirlerin bir an evvel yurtlarına sevk olunmalarında büyük faydalar olduğunu yazıyordu.⁽³²⁾

27- *Basîret*, 11 Rebiülevvel 1295, 2 Nisan 1294, Nr.2409, S.3, St.4

28- *Basîret*, 7 Rebiülevvel 1295, 29 Mart 1294, Nr.2405, S.2-3, St.3-4

29- *Basîret*, 17 Rebiülevvel 1295, 8 Nisan 1294, Nr.2415, S.2-3, St.6-1

30- Nedim İpek, A.g.e. S.159; Bilal N. Şimşir, A.g.e. S. 423-427. (Belge Nr. 257 ve ek1)

31- *Basîret*, 26 Safer 1295, 17 Şubat 1293, Nr.2365, S.3, St.2-3-4

32- *Basîret*, 27 Rebiülevvel 1295, 19 Mart 1294, Nr.2395, S.2, St.3-4-5

3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Andlaşması üzerine İstanbul ve çevresinde bulunan Edirne, Havsa, Babayıatik, Çorlu, Tekfurdağı, Gelibolu ve Silivri muhacirlerinin geri dönmesine karar verildi.⁽³³⁾

Ruslarla yapılan görüşmeler sonunda muhacirlerin geri dönmelerini kolaylaştırma maksadıyla Rusya ve Osmanlı Devleti memurlarından kurulu bir komisyon Ayestefanos'ta müzakereye başladı.⁽³⁴⁾ Ayestefanos'ta kurulan bu Muhtelit Komisyon'a Rusya Devleti tarafından Rus Sefareti sabık tercüman-ı sanisi Mösyö Makiyef, Grandük'ün yaverlerinden kol ağası Lariski ve Rus levazım dairesinden yüzbaşı Zarin, Osmanlı Devleti tarafından sabık Sofya Mutasarrıfı Salih Paşa, Arazi Komiseri Nasuhi Bey (Aynı zamanda Muhacirin Sıhhiye Komisyonu Reisi) ve Politika memuru Ohannes Efendi tayin edilmişler ve komisyon ilk toplantısında muhacirlerin içinden bir kaç kişi seçilip Rume- li'ye gönderilmesi ve bu kişilerin tespit edeceği iskâna elverişli yerlere, Rus pasaportu verilecek olan muhacirlerin kara ve deniz yolu ile dönmelerini kararlaştırdı.⁽³⁵⁾ Muhtelit Komisyon, bir kaç defa toplanarak muhacirlerden bir haylisini Edirne ve civarındaki köylere iade etmiş, yalnız bu geri dönenlerin hiçbir bulaşıcı hastalığı bulunmadığına dair bir belge ibraz etmeleri halinde kendilerine Rus pasaportu verilerek sevk edilmişlerdir.⁽³⁶⁾ 12 Mayıs 1878 tarihine kadar Muhtelit Komisyonu'dan muhacirlere verilen pasaportların sayısı 5 bine ulaşmıştır.⁽³⁷⁾

Mahallerine iade edilecek muhacirlerden 20 binine Sermaye-i Şefkat-i Osmaniye tarafından ziraat ile ilgili âlet-edevat ve tohumluk vermek üzere 160 bin lira tahsis edilmiştir.⁽³⁸⁾

Muhacirlerin memleketlerine avdeti meselesi devam ettiği bir sırada Ali Suavi Efendi'nin başı çektiği ve İstanbul'daki pek çok Rumeli muhacirinin de katıldığı Çırağan Vak'ası'ndan dolayı Basîret Gazetesi kapatılmış ve sahibi Ali Efendi de tutuklanmıştır.

33- *Basîret*, 29 Safer 1295, 20 Şubat 1293, Nr.2368, S.1, St.1

34- *Basîret*, 29 Rebiülevvel 1295 Mart 1294, Nr.2397, S.1, St.1

35- *Basîret*, 4 Rebîülâhir 1295, 26 Mart 1294, Nr.2402, S.1, St.2

36- *Basîret*, 14 Rebîülâhir 1295,1294, Nr.2412, S.1, St.4

37- *Basîret*, 10 Cemaziyelevvel 1295, 30 Nisan 1294, Nr.2437, S.1, St.3

38- *Basîret*, 6 Rebîülâhir 1295, 28 Mart 1294, Nr.2404, S.1, St.4

SONUÇ

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Osmanlı ordularının gerilemesi buna mukabil Rus ordularının sürekli ilerlemesi ile Rumeli'de korumasız kalacağını anlayan aynı zamanda pek çok eziyete, işkenceye, katliama ve tecavüzlere maruz kalan ve çoğu Müslüman olan ahali göç etmekten başka çare bulamamıştır. Yükte hafif pahada ağır eşyalarından başka herşeylerini terk ederek İstanbul'a ve Anadolu'ya doğru harekete geçmişlerdir. Göç o kadar ani ve hızlı gelişmişti ki muhacirler birbirlerini kaybetmişti. Bilhassa İstanbul'a gelen ve sayıları yüzbinleri aşan muhacirler, sadece canını kurtarabildiğinden sefil ve perişan bir halde olup her şeye muhtaç idiler. İşte Osmanlı Devleti, cephede Ruslar ile mücadele ederken cephe gerisinde de muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için büyük bir savaş vermiştir. Devlet ve millet muhacirlere yardım etmek için seferber olmuştur. Ayrıca yabancı devletler de yardımda bulunmuş, ancak pek çok i'ane toplanmış olmasına rağmen, muhacirlerin çokluğu sebebiyle hızla erimiştir. Yüzbinlerce muhacir yeme-içme, giyinme ihtiyaçları yanında barınma ihtiyacı sebebiyle üzeri kapalı büyük binalara bilhassa selâtin camilerine adeta tıkmak zorunda kalmışlardır. Bu mekanlarda soğuk hava sebebiyle kapılar ve pencereler açılmadığından bulaşıcı hastalıklar salgın hale gelmiş ve İstanbul'u tehdit etmeye başlamıştı. Osmanlı Hükümeti bu vaziyeti görüp muhacirlerin bazılarını Anadolu'ya bazılarını daha uzak yerlere göndermiş, geldikleri yerlere dönmek isteyenleri de Ayastefanos Andlaşması'ndan sonra geri göndermek için çaba sarfetmiştir.

Osmanlı Hükümeti savaşın getirdiği bütün olumsuzluklara ve maddi imkânsızlıklara rağmen yüzbinlerce kişiyi bir anda ve ağır kış şartlarına rağmen yerleştirebilmiş ve bunları koruma altına alabilmiştir. Bazı aksaklıklara rağmen o günkü şartlar içerisinde değerlendirildiğinde Devlet'in çok büyük bir işi başardığını söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Lütü Efendi, Sirozi, *Muhacirin Hakkında Risâle*, Lâ Türki Matbaası (Tarihsiz).
- Ahmed Mithat, *Zühdetü'l- Hakayık*, İstanbul 1295.
- Ahmed Saib, *Son Osmanlı- Rus Muharebesi*, Mısır 1327.
- AKKAYAN, Taylan, *Göç ve Değişme*, İstanbul 1979.
- AKÖĞRETMEN, Erol, *1877-1878 Kışında İstanbul, Göçmenlerle İlgili Sorunlar, Çözümler*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1982.
- Ali Efendi (Basiretçi), *Yıldız'ın Hatası: Devlet-i Aliyye-Rusya Muharebesi 1293*, İstanbul 1324.
- Ayn. mlf, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme*, İstanbul 1325.
- Ali Fuad, *1293 Osmanlı-Rus Seferi*, C. I-III, İstanbul 1327.
- ALP, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Ankara 1990.
- "Asakir-i Mülkiye", *Türk Ansiklopedisi*, C.III, S. 435.
- BASİRET Gazetesi, 1877-1878 Koleksiyonu.
- ÇELİK, Hüseyin, *Ali Suavi Hayatı ve Eserleri*, (İ.Ü.S.B.E. Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 1991.
- EBÜZZİYA, Ziyad, "Ali Efendi Basiretçi", *D.İ.A*, C.II, S. 388-389.
- EREN, Ahmed Cevat, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, İstanbul 1961.
- GERAY, Cevat, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*, Ankara 1962.
- İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, (İ.Ü.S.B.E. Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991.

-KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, Ankara 1988.

-KERMAN, Zeynep, *Haziran-Temmuz ve Ağustos 1877, Ruslar'ın Asya ve Rumeli'de Yaptıkları Mezalim*, İstanbul 1987.

-KOCACIK, Faruk, " Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı I, İstanbul 1980, S.137-190.

-KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara 1987.

-KURAT, Yuluğ Tekin, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği (1877-1880)*, Ankara 1968.

-Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, C.I-II, İstanbul 1326.

-SEDES, İ.Halil, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, C.I-VIII, İstanbul 1935-1940.

-SHAW, Stanford J. -Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet HARMANCI, C.II, İstanbul 1983.

-Süleyman Paşa, *Umdetü'l-Hakayık*, C.I-III, Ankara 1989.

-TUĞLACI, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984.

-ŞİMŞİR, Bilal N., *Rumeli'den Türk Göçleri*, C.I-III, Ankara 1989.

-TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye*, Haz. Bekir Sıtkı BAYKAL, C.II, Ankara 1987.

-US, Hakkı Tarık, *Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi 1293:1877*, C.I-II, İstanbul 1939-1954.

-VAKİT Gazetesi, No:930, 25 Mayıs 1878.

-YERLİKAYA, İlhan, *Basîret Gazetesi 1870-1878*, (I.Ü.S.B.E. Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 1991.

-Ayn. Mif. " Basîret " *D.İ.A*, C.V, S.103-105.

EKLER

" MUHACİRİN İ'ANE KOMİSYONU'NUN VAZİFESİYLE SÛRET-İ
HAREKATINI MÛBEYYİN TA'LİMATTIR."

Birinci Madde: İş bu komisyon bir reis ve bir reis-i sani ile on nefer a'zadan ve bir de kâtib ile bir sandık eminden mürekkebdir ve behergün Şehremâneti Celilesi tarafından tahsis olunan mahalde ictima' edeceklerdir.

İkinci Madde: Bu Cemiyet bu def'a Tuna Vilayeti'nden gelmiş olan İslam ve Hıristiyan ahâlinin ta'ayyüş ve idârelerince refah ve rahatlarının istihsali maksadıyla fahri olarak teşekkül ve tereküb etmiş olduğundan hey'et-i mecmû'asının umumî ve yahud bir cüz'ü beher her gün ictima' ettiklerinde kendileri tarafından bi'z-zat ve bi'l-vasıta cem' olunan veyahud doğrudan doğruya erbâb-ı mürüvvet tarafından getirilen i'ânâtı defter-i mahsûsuna kaydettirip bir hafta zarfında ne kadar akçe ve eşya toplanılır ise bir haftalık hesabı ve kaydı hey'et cânibinden tetkik ve zîri tasdik olunup hâsılat-ı mevcûde makbuz-ı ilm ü haberiyle muhacirinin idaresine me'mur olan diğer komisyona teslim olunacak ve o hafta içinde i'âne eyleyen zevâtın esâmisi ve i'anesinin cinsi ve miktarı gazetelerle neşr ü i'lan ettirilecektir.

Üçüncü Madde: İş bu İ'âne Komisyonu erbâb-ı hamiyet ve mürüvvetin kendi arzularıyla i'tâ edilecekleri i'âneyi celb ü cem'a me'mûr olup başka bir vazife ve salahiyetleri yoksa da ashâb-ı mürüvvet ve fütüvvetten olan ve i'âne etmesi me'mûl edilen zevâta i'âne için hey'et-i mecmûaları namına olarak tahriran müraca'at edebilecektir.

Dördüncü Madde: Hicret etmekte bulunan ahâlinin miktar-ı nüfûsuyla hangi mahallere iskân olduklarını mübeyyin bir defteri İdare Komisyonu tarafından işbu İ'âne Komisyonu'na şimdiden verileceği gibi bundan böyle gelecek olanlar olur ise onların dahî nüfusları ve nerelere iskân oldukları derhal İdare Komisyonu cânibinden bu Komisyon'a ihbâr olunacaktır.

Beşinci Madde: İdare Komisyonu'nun vereceği defter ve ma'lûmat üzerine işbu İ'âne Cemiyeti Heyeti'nin her biri birer mevki'in ahvâlini tahkik ve teftiş etmeyi der-uhde edeceklerinden muhacirinin tahakkuk ve tebeyyün edecek zarûret ve ihtiyaçlarını cemiyetlerine beyan ve ihtar ederek hususî ve umumî olarak her ne ihtiyaçları olur ise onun tedarik u icrası Cemiyetin ekseriyet-i ârâsiyla İdare Komisyonu'na beyan u

ihât edilecek ve te'sir ü icrası görölmediđi sũrette Şehremâneti Celilesi'ne bildirilecektir.

Altıncı Madde: İşbu l'âne Komisyonu'nu ber güne sarfıyat icra etmeyip fakat her zatın takkik ü teltiş edeceği mevki'lerde muhacirinden hasta zuhûr ederse o hastanın olduğu mahalde tedavisi kâbil olduğu halde cemiyetlerine celb edecekleri etubbâ ma'rifetiyle ve daha müsta'cel ise hemen civardan bir hekim celbedip ücretle tedavi ettirecektir ve masarif-i edviyenin ve hekim ücretinin o zat tarafından verilecek pusula ile hâsılat-ı vak'adan tesviyesi caiz olacaktır ve hastanın bulunduğu mahalde tedavisi kâbil olmadığı sũrette o hasta Cemiyet'in pusulasıyla Gurebâ Hastahanesi'ne i'zâm olunacaktır.

Yedinci Madde: Gerek bend-i sabıkta muharrer masraftan ve gerek kırtasiye ve icabı halinde tab'iyye masarifından cemiyetçe her hafta içinde kaç kuruş masarif vuku' bulur ise hafta nihayetinde İdare Komisyonu'na gönderilerek hâsılatın yekûnundan tenzil olup masraf pusulaları nakit makamında gönderilecektir.

Sekizinci Madde: Muhâcirinden işe güce yarayacak ve Devâir-i Hükümet'te istihdama elverecek olanlarını İdare Komisyonu birer surette yerleştirmekte olduğu gibi bu makuleleri işbu l'âne Komisyonu Heyeti dahî tesadüf eyledikçe istihdamlarını Devâir'e ihtar u ihbâr edebilecek ve ehl-i san'at olanlarına dahî birer iş bulup boş bırakmamaya gayret eyleyecektir ve icrâ-yı san'at için cüz'i sermayeye muhtaç olanlara dahî hâsılatın bir miktar akçe i'tâ edecektir.

Dokuzuncu Madde: İşbu l'âne Cemiyeti Şehremaneti Celilesi nezaretinde olacağından her halde Emanet canibinden vuku' bulacak tebliğat ve ihtarata tevfiğ-i hareket edecek ve ber güne müşkilat zuhuru halinde yine Emânet'e mürâca'atla hall-i müşkil eyleyecektir.

Fi 20 Receb sene 94 ve fi 19 Temmuz Sene 93

MUHACİRİN İ'ANE KOMİSYONU'NA TA'YİN BUYURULAN ZEVAT

Reis

A'yan-ı Kiram'dan Semâhatlü Tahir Efendi Hazretleri

Reîs-i Sâni

Sân Evkâf-ı Hümâyun Müfettişi Faziletlü Süleyman Efendi

A'zâ

Sa'âdetlü Logofet Bey Hazretleri

Nafî'a Muhasebecisi Sa'âdetlü Sa'di Bey

Meclis-i Maliye A'zâsından Sa'âdetlü Cemal Bey

Hüdâverdi-zade Sa'âdetlü Ohânnes Efendi

A'şar Müfettişi İzzetlü Cemâl Bey

Mülhakat-ı Gümrük Nazırı İzzetlü Zühdü Bey
Beyoğlu Hukuk Dâiresi Reisi İzzetlü Besim Efendi
Duhan Tüccarından Hacı Ali Efendi
Kereste Tüccarından Hacı Ali Efendi
Reşâdetlü Şeyh Süleyman Efendi

مهاجرین اعانه قومسیونک وظیفه سبيله
صورت حرکاتی مبین تعلیماتدر

برنجی ماده اشبو قومسیون بر رئیس و بر
رئیس نانی ابله اون نفر اعضادن و برده کاتب
ابله بر صندوق امینسدن مرکبدر و بر کون
شهر امانت جلیله سی طرفندن تخصیص اولنان
مجلده اجتماع اید جکلدر

ایکنجی ماه بوجعیت بودغه طسونه
ولابندن کلس اولان اسلام وخرستیان اهلینک
نمایش واداره لرنجه رفاه وراحتلریک استحصالی
مقصدیله فخری اولهرق تشکل و ترکیب ایش
اولدیغندن هیئت مجموعهمسنگ عمومی ویاخود
بر جزوی بهر هر کون اجتماع ایتسدکرنده
کندوزی طرفندن بالذات وبالواسطه جمع
اولنان ویاخود طوغریدن طوغری به ارباب
مروت طرفندن کنوریلان اعانای دفتر
مخصوصنه قید ایتسدبروب بر هفته طرفنده
تقدر اقیقه وایشیا طویلابلور ابله بر هفته ای
حسابی و قیدی هیئت جانبندن تدقیق وزیر
تصدیق اولوب حاصلات موجوده مقبوض
علم و خبر یله مهاجرینک اداره سنه مأمور اولان
دیگر قومسیونه تسلیم اولنه جق و او هفته
ایچنده اعانه ایلان ذواتک اسامیسی واعانه سنک
جنس و مقداری غزته لره نشر و اعلان
ایتدیر یله جکلدر

اوچنجی ماده اشبو اعانه قومسیون ارباب
حیث و مروتک سکندی ارزور یله اعطسا
ایده جکلری اعانه بی جلب ووجه مأمور اولوب
بشقه بر وظیفه وصلاحیتلری بوغبسه ده اصحاب
مروت وفتوتدن اولان واعانه ایشسی مأمول
ایدیلان ذواته اعانه ایچون هیئت مجموعهلری
نامنه اولهرق نشر بر امر اجعت اید یله جکلدر

دردنجی ماده هیئت ایتکده بولنان اهلینک
مقدار نفوسیه قنی مجلله اسکان اولندقرینی
مبین ز دفتری اداره قومسیون طرفندن اشبو
اعانه قومسیونه شمدیدن و پر یله جکی کبی
بولندن بو یله کله جک اولنر اولور ابله انرک
دخی نفوسلری وزله اسکان اولندقری درحال
اداره قومسیونی جانبندن بو قومسیونه اخبار
اولند جکلدر

بشنجی ماده اداره قومسیونک و بر جکی
دفتر و معلومات اوزرینسه اشبو اعانه ججهتی
هیئتک هر بری برر موقع احوالی تحقیق
وتقییش ایتکی درعهده اید جکلندن مهاجرینک
تحقق و تبیین اید جک ضرورت و احتیاجلری
جعیترینه بیان و اخطار ایدرک خصوصی
وعومی اولهرق هر نه احتیاجلری اولور ابله
انک تدارک و اجرایی جعیتمک اکثریت اراسیله
اداره قومسیونه پسان و اخطار اید یله جک
و تأثیر و اجرایی کورلیدیکی صورتده شهر
امانت جلیله سنه یلدیر یله جکلدر

التنجي ماده اشو اعانه قومسيوني بر كونه
 صرفيات اجرا ايجوب فقط هر ذاتك تحقيق
 و تفيش ايدى جكي موقعدده مهاجر يندن خسته
 ظهور ايدر ايسه او خسته نك اولديغى محاده
 تداو بى قابل اولديغى حالده جويترينه جلب
 ايدى جكارى اطبا معرفتيله و دها مستعمل ايسه
 هرمان جواردن بر حكيم جاب ايدوب اجرته

تداوى ايدى جكارى و مصارف ادويه نك
 و حكيم اجرته نك اوزان طرفندن و بريله جك
 بوسله ايله حاصلات واقعه دن تسويه بى جاز
 اولم جقدر و خسته نك بولنديغى محله
 تداو بى قابل اولديغى ضرورته او خسته
 جعبتك بوسله سيله غر با خسته خانه سنه اعزام
 اولم جقدر

يدينجى ماده كرك يند سابقده حجرر مصرفدن
 و كرك قرطاسيه و ايجابى حالنده طبعيه
 مصارفندن جمع بجه هر هفته ايجنده قاچ غروش
 مصارف و قوع بولور ايسه هفته نهاينده اداره
 قومسيوننه كوندر بلرك حاصلاتك يكونندن
 تنزيل اولوب مصرف بوسله لى تقدمقائده
 كوندر بيه جقدر

سكنجى ماده مهاجر يندن ايشه كوچه
 برابه جق و دواجر حكومنده استخزامه الو بره جك
 اولنلر بى اداره قومسيوني بر ضرورتله
 يرلشدير مكدى اولديغى كچي بومتوله لى اشو
 اعانه قومسيوني هيئتي دخي تصادف ايدى جكه
 استخدا لى دواجره اخطار و اخبار ايدى بيله جك
 و اهل صنعت اولنلر ينده دخي بر رايش بولوب
 بوش بر اقامغه غيرت ايدى جكارى و اجراى
 صنعت ايجون جزوى سرمايه به محتاج اولنلره
 دخي حاصلاندى بر مقدار اقيبه اعطا ايدى جكارى
 طقوزنجى ماده اشو اعانه جمعيتى شهر امانت
 جاييله بى نظارتنده اولم جقدر هر حالده امانت
 جانندن وقوع بوله جق تبليغات و اخطار اته
 توفيقى حركت ايدى جك و بر كونه مشكلات
 ظهورى حالنده بيه امانته مراجعتله حل مشكل
 ايدى جكارى في ۲۰ رجب سنه ۹۴ و في ۱۹
 تموز سنه ۹۳

مهاجرین اعانه قومسبونته نهمین پوریلان

ذوات

رئیس

اعیان کرادن سماحتلو طاهر افندی حضرتلری

رئیس ثانی

اوقاف همایون مفتشی فضیلتاو سلیمان افندی

حضرتلری

اعضا

سعادتلو لغوفت بك حضرتلری

نافعه محاسبه جیمی سعادتلو سعیدی بك

مجلس مالیه اعضاسندن سعادتلو جمال بك

خدا ویردی زاده سعادتلو اوخانس افندی

اعشار مفتشی عزتلو جمال بك

ملهمات كرك ناظری عزتلو زهدی بك

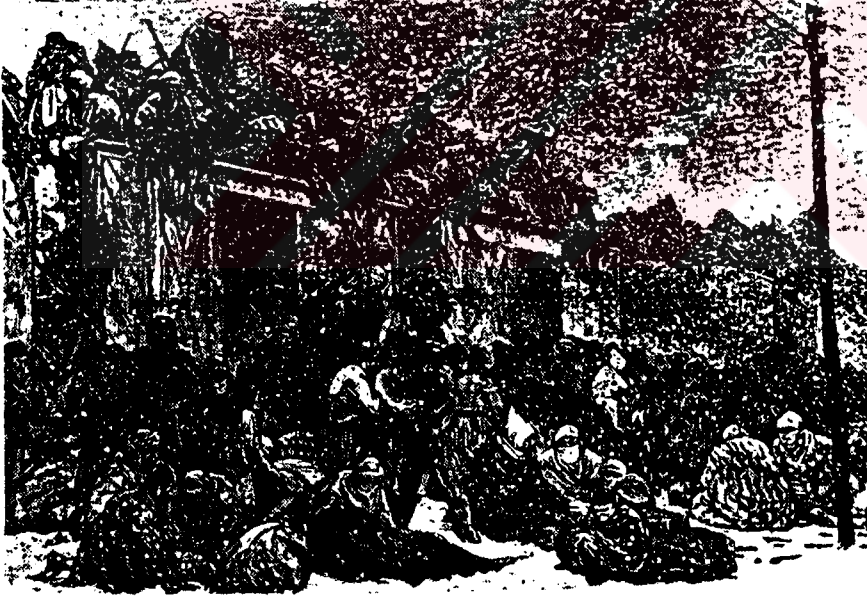
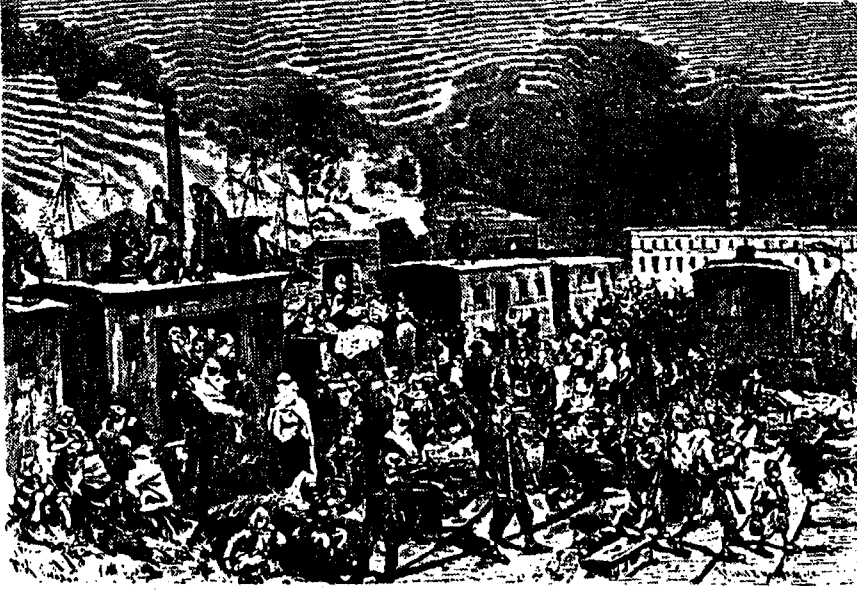
بك اوغلی حقوقی دائره سی رئیس عزتلو بسیم

افندی

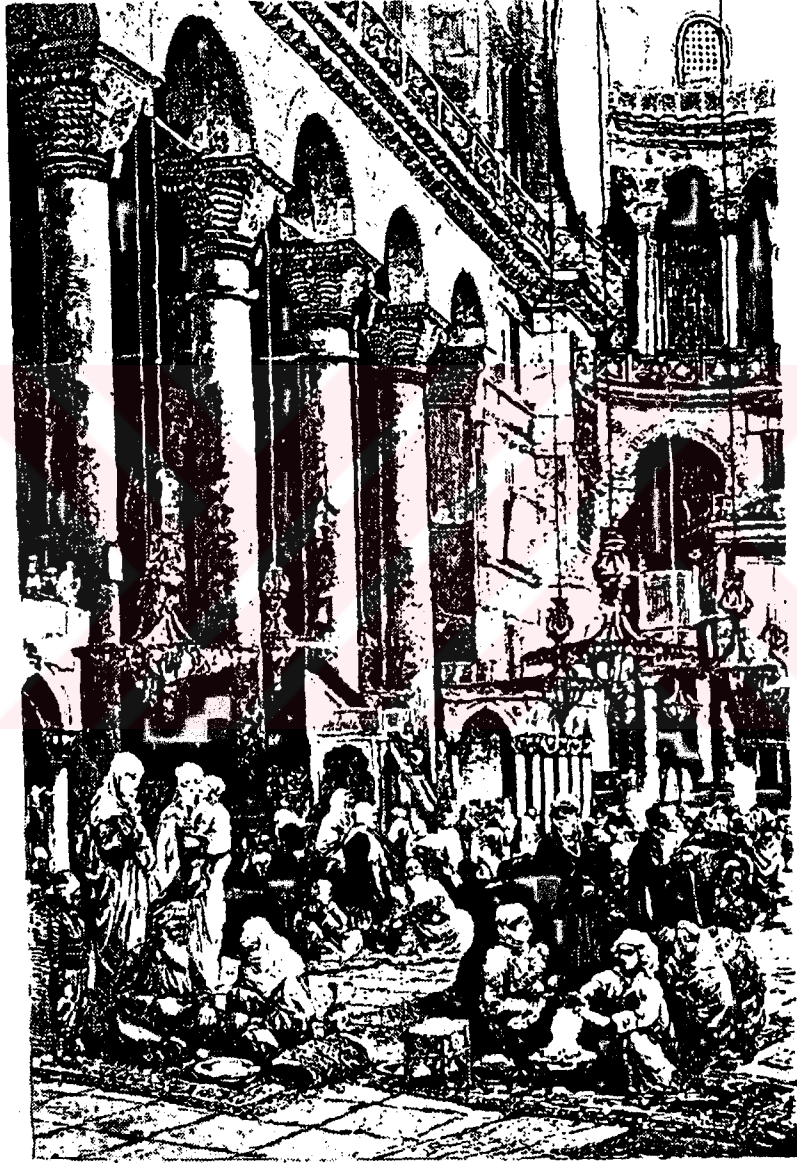
دخان تبارندن احمد افندی

کراسته تبارندن حاجی علی افندی

رشادتلو شیخ سلیمان افندی

Rumeli'den İstanbul'a trenlerle gelen muhacirler
(Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, C. I Ankara 1989, S. 761)

Ayasofya Camii'ndeki Rumeli Muhacirleri
(Bilal N. Şimsir, *Rumeliden Türk Göçleri C.I*, Ankara 1989, S. 762)

"İhtisat ve İktisat Bakanlığı" tarafından yardım toplamak için tertip edilen Mevlid davetiyeleri.

(Bilal Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri, C.I, Ankara 1989, S.764)